

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Samverkan?

En intervjustudie med föräldrar
till barn i förskoleklass

Ulrika Bogren och Kajsa Bartmar

LAU370 15 högskolepoäng/10 poäng

Handledare: Ulla-Britt Wennerström

Examinator: Kenneth Helgesson

Rapportnummer: VT08 2480-201

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel:	Samverkan? En intervjustudie med föräldrar till barn i förskoleklass
Författare:	Ulrika Bogren och Kajsa Bartmar
Termin och år:	Vårterminen 2008
Kursansvarig institution:	Sociologiska institutionen
Handledare:	Ulla-Britt Wennerström
Examinator:	Kenneth Helgesson
Rapportnummer:	VT08 2480-201
Nyckelord:	Förskola, förskoleklass, föräldraroll, föräldrasamverkan, läroplaner

Syftet med vår uppsats är att få fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass, och att jämföra deras uttalade förhållningssätt med de riktlinjer som är rådande i dagens förskola och skola. För det syftet har vi använt oss av litteraturstudier, dokumentanalys och kvalitativ intervjuetod. Litteraturstudiet, med fokus på föräldrasamverkan, har givit oss en ram för arbetet och har varit till hjälp vid bearbetning och analys av resultaten. Här har vi tittat närmare på varför samverkan bör ske och med vilka argument. Genom dokumentanalys har vi undersökt hur riktlinjerna för samverkan ser ut i läroplanerna. Det empiriska materialet är insamlat genom kvalitativa intervjuer med sju föräldrar till barn i två olika förskoleklasser. Genom att intervjua föräldrarna har vi sökt svar på frågor om hur föräldrar upplever att samarbetet med pedagogerna fungerar. Hela vår studie bygger på den sociokulturella teorin utifrån den ryske psykologen Lev S. Vygotskij.

Vi har utifrån våra kvalitativa intervjuer funnit fyra teman. Dessa är: *Mellan tidsbrist och engagemang*, *Gemensamt ansvar*, *dialog och insyn*, *Problem och svårigheter i samverkan* samt *Samverkan från förskola till förskoleklass*. Vi har utifrån dessa teman upptäckt att föräldrar oftast vill ha samverkan men att de av olika anledningar inte alltid finner vägar till ett fungerande samarbete med förskola/skola. Vi såg också att det både finns föräldrar som vill ha inflytande i verksamheten och de som inte vill ha det eftersom de är nöjda med samverkan. En genomgående upplevelse hos de intervjuade föräldrarna är att samverkan förändras och blir mindre när barnen börjar i förskoleklass, men att det också finns föräldrar som av olika orsaker inte tycker att samverkan minskar i övergången till förskoleklass. Det viktigaste skälet till varför samverkan bör ske är att ett gott samarbete med föräldrar bidrar till förskolans kvalitet och barnens studieresultat i skolan. Enligt de riktlinjer som finns i nuvarande läroplaner ska hem och förskola/skola samarbeta och komplettera varandra.

Förord

Vi som har skrivit denna uppsats heter Ulrika Bogren och Kajsa Bartmar. Vi har båda under de senaste 3,5 åren läst lärarutbildningen på distans med inriktning mot barn i åldrarna 1-8 år. Ulrika har mest erfarenhet av att arbeta inom skolan med barn upp till årskurs 3. Hon är intresserad av att arbeta både inom förskola och skola. Kajsa är mest intresserad av förskoleverksamheten där hon också har mest erfarenhet.

Vi har tidigare under utbildningen skrivit ett antal arbeten tillsammans. Detta har fungerat bra och vi känner att vi har liknande sätt att tänka och hantera skrivprocessen. Därför beslutade vi oss för att skriva även denna uppsats tillsammans. Idén till ämnet kom efter ett samtal med en pedagog i en förskoleklass där Ulrika tidigare gjort sin verksamhetsförlagda utbildning. Ulrika och pedagogen diskuterade hur lite kontakt med föräldrarna som fanns i förskoleklassen jämfört med förskolan. Pedagogen såg detta som ett problem och efteråt började Ulrika tänka mer på detta och involverade även Kajsa i problematiken.

Sammanställningen av arbetet har skett i lika stor utsträckning av oss båda. Vi har träffats regelbundet för att gemensamt skriva och bearbeta litteratur och texter. Både Kajsa och Ulrika har deltagit vid alla intervjutillfällen där Kajsa har agerat intervjuare i ett av tillfällena och Ulrika i de övriga.

Vi vill ta tillfället i akt att rikta ett tack till alla berörda, såsom föräldrar som har ställt upp på intervjuer och pedagoger och rektorer som har stöttat oss under arbetets gång. Vi vill också tacka våra familjer och vår handledare Ulla-Britt Wennerström.

Ulrika Bogren och Kajsa Bartmar

Innehåll

FÖRORD	2
INNEHÅLL	3
1. INLEDNING	4
1.2 PROBLEMFÖRMULERING	5
1.2.1 Syfte	5
1.2.2 Frågeställningar	6
1.3 BEGREPPSDEFINITIONER	6
2. METOD	7
2.1 LITTERATURSTUDIER OCH DOKUMENTANALYS	7
2.2 KVALITATIV INTERVJUMETOD	7
2.3 URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR	8
2.4 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT OCH GENOMFÖRANDE AV INTERVJUSAMTAL	9
2.5 STUDIENS KVALITET OCH TILLFÖRLITLIGHET	10
2.5.1 Reliabilitet	10
2.5.2 Validitet	11
2.5.3 Generaliserbarhet	12
2.5.4 Etiska hänsyn	12
3. BAKGRUND OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	13
3.1 DEN SOCIOKULTURELLA TEORIN: BARNET OCH DEN SOCIALA OMGIVNINGEN I FOKUS	13
3.2 VARFÖR FÖRÄLDRASAMVERKAN?	15
3.2.1 Förskolans samverkansformer med föräldrar	16
3.2.2 Skolans samverkansformer med föräldrar	16
3.2.3 Sammanfattning: Likheter och skillnader mellan förskolans och skolans olika samverkansformer ...	17
3.3 FAMILJERS OLIKA LIVSSITUATIONER - DÅ OCH NU	18
3.3.1 Vilka faktorer kan inverka på samverkan?	18
3.4 FÖRSKOLAN I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	19
3.4.1 Sammanfattning: Förändring och utveckling av förskolan och samverkan med föräldrar	20
3.5 SKOLAN I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	21
3.5.1 Sammanfattning: Förändring och utveckling av skolan och föräldrassamverkan	23
3.6 VAD SÄGER NUVARANDE LÄROPLANER?	24
3.6.1 Förskolans läroplan	24
3.6.2 Skolans läroplan Lpo 94	25
3.6.3 Jämförelse av nutida läroplaner	25
3.7 SAMMANFATTNING: BAKGRUND OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	25
4. RESULTAT	27
4.1 MELLAN TIDSBRIST OCH ENGAGEMANG	27
4.2 GEMENSAMT ANSVAR, DIALOG OCH INSYN	28
4.3 PROBLEM OCH SVÅRIGHETER I SAMVERKAN	30
4.4 SAMVERKAN FRÅN FÖRSKOLA TILL FÖRSKOLEKLASS	31
4.5 SAMMANFATTNING: RESULTATREDOVISNING	32
5. SLUTDISKUSSION	33
5.1 METODDISKUSSION	34
5.2 SLUTSATS	35
5.3 VIDARE FORSKNING	36
6. REFERENSLISTA	37
7. BILAGOR	40
7.1 BILAGA 1 INTERVJUGUIDE	40
7.2 BILAGA 2 INTERVJUBREV	41

1. Inledning

Ett av de viktigaste dokumenten för oss blivande lärare är läroplanen. Det är här målen och riktlinjerna för vårt kommande läraruppdrag finns angivna och vårt framtida yrke ska grundas i läroplanernas mål och riktlinjer. I både läroplanen för skolan (Lpo 94) och läroplanen för förskolan (Lpfö 98) finns riktlinjer för samverkan som förespråkar att pedagogerna ska ha ett nära och förtroendefullt samarbete med hemmen. Riktlinjerna är dock betydligt mer omfattande i förskolans läroplan än i skolans. Med anledning av detta såg vi det intressant att titta närmare på skillnaderna mellan samverkan i förskolan jämfört med samverkan i skolan.

Läroplansformuleringarna fick oss att börja fundera över våra egna erfarenheter av föräldrasamverkan. Vi har under utbildningens gång pratat med föräldrar och insett att de upplever att det ställs höga krav på dem i dagens samhälle och skola. Vi ställde oss frågan om det alltid har varit så eller om det skett en förändring i samhället och i styrdokument. Vi började också fundera på varför ett gott samarbete mellan hem och skola/förskola är viktigt. Vår föreställning var att det ligger stora vinster i att ha ett väl fungerande samarbete i förskolan och skolan vilket också bekräftas av regeringen som skriver att: "Ett bra samarbete mellan hem och förskola bidrar också till förskolans kvalitet" (Regeringens proposition, 2004:05:11). Även i skolan är mycket vunnet genom samarbete med föräldrarna. Myndigheten för skolutveckling (2007:2), skriver att olika forskare hävdar att föräldrarna har betydelse för barnens resultat i skolan. Det sociokulturella perspektivet, som kommer att ligga till grund för vår studie, visar på betydelsen av samverkan för barnets bästa. Vi såg också att den kommun där vi genomfört vår studie, ser samverkansfrågor som viktiga. De har nyligen slutfört en enkätstudie till föräldrarna i orten. Denna bidrog också till vårt ökade intresse för föräldrasamverkan och blev därför en av våra utgångspunkter för att gå vidare med frågorna i denna studie.

Vi ser också ämnet som mycket relevant för vårt yrkesval eftersom vi utan tvekan kommer att möta ett stort antal föräldrar under vår verksamma tid i förskola och skola. Föräldrar som inte är lika varandra. Föräldrar som är engagerade och de som inte är det. Föräldrar som vi själva var lärare till när de var barn. Den danska förskolläraren och psykologen Margarethe Brun Hansen skriver i sin bok *Kompetenta föräldrar* (2006:55), att den föräldrageneration vi idag ser i förskolan är de som själva var barn under 1970-talet och som själva gått i förskola. Hon menar att det uppträder nya typer av föräldrar vart 10-15:e år.

Vi vill genom detta arbete få ökad kunskap om samverkansprocessen mellan föräldrar och pedagoger i förskola och skola och öka vår medvetenhet om våra egna förutfattade meningar och outtalade förväntningar på samverkan. På så sätt kan vi få en bättre förståelse för hur vi själva i kommande lärarutövning på bästa sätt ska kunna åstadkomma goda relationer med föräldrar för att barnens skolgång ska bli så bra som möjligt. Vi ville också få mer kunskap inom området och ökad förståelse för varför läroplanerna har riktlinjer för samverkan. Samtidigt kan vi också kunna ge vårt bidrag till den forskning som finns på det aktuella området.

Vi har lagt upp arbetet på följande sätt: Här i vår inledning har vi angivit ramarna och våra inspirationskällor för vårt val av ämne och våra utgångspunkter. Nedan följer vår problemformulering för uppsatsen som bygger på de problem vi kan se i fråga om samverkan i övergången från förskola till förskoleklass. Utifrån denna problematik har vi formulerat vårt

syfte och våra frågeställningar, och där efter följer begreppsdefinitioner där vi klargör vissa centrala begrepp i vår uppsats. Därefter i metodavsnittet, beskrivs vilka metoder vi använt, hur vi gjort urval och avgränsningar, hur vi gått tillväga samt hur vi ser på studiens kvalitet och tillförlitlighet. Vår bakgrund och teoretiska utgångspunkter inleds med den sociokulturella teorin, varpå vi klargör varför samverkan bör ske. Här redogör vi också för några av de vanligaste formerna för samverkan. Vi kommer också att ge en kort beskrivning av hur familjers olika livssituationer ser ut i dag och hur de förändrats över tid för att belysa några av de faktorer som kan inverka på samarbetet mellan hem och förskola/skola. I bakgrunden tar vi även ett historiskt perspektiv på förskola och skola, på föräldrasamverkan och tidigare läroplaner och styrdokument. Efter detta kommer vi in på hur dagens läroplaner för förskola och skola ser ut i fråga om samverkan. Här efter redogör vi för våra resultat av vår kvalitativa intervjustudie och uppsatsarbetet avslutas med en sammanfattande reflektion och slutdiskussion.

1.2 Problemformulering

Enligt vår uppfattning önskar många föräldrar ett gott samarbete med pedagogerna och vill vara delaktiga i skolans arbete och ha reda på vad som händer och rör deras barn. Enligt våra erfarenheter innebär övergången från förskola till skola ofta stora förändringar när det gäller kontakt och samverkan med de pedagoger som har ansvar för barnen. Vi upplever att mötena i skolan sker främst när det händer något och föräldrar får kanske sällan höra när det går bra och något positivt om sitt barn. I förskolan däremot sker möten varje dag, både om det positiva och negativa som hänt. Här upplevs inte heller lika ofta något problem i fråga om samverkan.

Vi frågar oss därför hur föräldrar upplever samverkan när barnen börjar förskoleklass. Övergången till skolan medför bland annat att den dagliga kontakten med pedagogerna minskar eller uteblir när man inte längre hämtar och lämnar barnen på samma sätt. Det ställs nu också annorlunda krav på föräldrarna när det gäller delaktighet och vägledning för barnen i skolan. Det är betydelsefullt att barnen lyckas i skolarbetet, och kanske har dessa krav ökat på föräldrar i samhället idag. Samtidigt har föräldrar idag oftare allt mindre tid för engagemang utanför sitt yrkesarbete och hem. Många föräldrar arbetar heltid, samtidigt som fritiden går åt till skötsel av hem och familj. Dessutom skall fritidsaktiviteter hinnas med, både för dem själva och för barnen.

Samhället, skolan och föräldrars roller har genomgått förändringar över tid. Dagens samhälle ställer andra krav på dessa än vad det gjorde förr. Detta innebär att det ställs höga krav på samverkan i skolan och att det i praktiken krävs fungerande former för denna samverkan för att mötet mellan föräldrar och skola/förskola ska bli positivt och givande. Ett bra ömsesidigt samarbete mellan hem och skola/förskola är viktigt för barnens skolgång och utveckling, för skolans och förskolans kvalitet och för dess demokratiska uppdrag. Kort sagt skulle man kunna beskriva problemet som att både föräldrar och skola vill ha samverkan men de har olika förutsättningar och förväntningar som inte alltid överensstämmer med varandra.

1.2.1 Syfte

Studiens syfte är att få fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass, och att jämföra deras uttalade förhållningssätt med de riktlinjer som är rådande i dagens förskola och skola.

1.2.2 Frågeställningar

Utifrån vårt syfte har vi formulerat följande frågeställningar:

- Varför bör samverkan ske och med vilka argument?
- Hur upplever föräldrar att samarbetet med pedagogerna fungerar?
- Hur ser riktlinjerna för samverkan ut i läroplanerna?

1.3 Begreppsdefinitioner

Här definierar vi vissa centrala begrepp som vi kommer att använda oss av i vårt arbete. Till att börja med vill vi klargöra att vi med *föräldrar* menar barnets vårdnadshavare, alltså den som har rättslig vårdnad om barnet. Både mammor och pappor inräknas i begreppet och vi har valt att skriva ut ordet förälder oavsett om det gäller en mamma eller en pappa (se avsnittet *urval och avgränsningar*).

Förskola är den verksamhet som barn mellan ett och fem år har rätt till innan de börjar skolan. Förskolan är verksam under läroplan för förskolan (Lpfö 98). Det är en frivillig verksamhet som kan väljas bort av föräldrarna.

Förskoleklass. Sedan januari 1999 går sexåringar i förskoleklass. Även förskoleklassen är en frivillig verksamhet och kan alltså väljas bort av föräldrarna. Förskoleklassen är en skolform och därför verksam under läroplan för skolan (Lpo 94). Förskoleklassen tillhör skolan och enligt skollagen är kommunerna skyldiga att erbjuda alla sexåringar minst 525 avgiftsfria timmar per läsår i förskoleklass. I texten använder vi ordet skola synonymt med förskoleklass.

Vi har valt att pendla mellan att använda oss av begreppen *pedagog* och *lärare* för att få mer variation i texten. Vi använder därför begreppen synonymt och vi syftar på alla de som är verksamma inom förskola och förskoleklass oavsett om de är barnskötare, förskollärare, fritidspedagoger eller grundskollärare.

Föräldrasamverkan. Kort kan man säga att detta handlar om samarbete mellan föräldrar och förskola/skola. Vi använder begreppen *samarbete* och *kontakt* synonymt med *samverkan* för att få omväxling i texten. Vad är då samverkan? Inge Johansson (2000:195), skriver att de olika parterna genom samverkan önskar uppnå mål som inte kan nås på egen hand. Han menar vidare att det kan finnas olika förväntningar i samverkan och de olika parterna kan ha en önskan om att samverkan ska innebära vissa vinster för dem själva.

Läroplaner och andra *styrdokument* är de måldokument som reglerar verksamheterna i förskola och skola. Dessa fastställs av regeringen och är obligatoriska för alla som arbetar inom dessa verksamheter. I läroplanen för förskolan (Lpfö 98) finns det riktlinjer och mål att sträva mot. I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) finns det riktlinjer, mål att sträva mot och mål att uppnå. Uppnåendemålen gäller dock inte för förskoleklassen. I den fortsatta texten kommer vi dels att skriva läroplan för förskolan/skolan men också använda oss av förkortningarna Lpo 94 respektive Lpfö 98. De tidigare läroplanerna för skolan benämns Lgr, 62, Lgr 69 och Lgr 80 i vår text.

2. Metod

I det här avsnittet kommer vi att redogöra för vår metod och vårt tillvägagångssätt i denna studie. Vi kommer också att beskriva hur urvalet har skett, vilka avgränsningar vi har gjort och diskutera studiens tillförlitlighet. Dessutom kommer vi att göra en presentation av närområdet, de medverkande förskoleklasserna samt föräldrarna.

Vårt syfte är att få fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass, och att jämföra deras uttalade förhållningssätt med de riktlinjer som är rådande i dagens förskola och skola. För att undersöka detta har vi samlat in våra empiriska data med hjälp av kvalitativa intervjuer med föräldrar. För att sätta oss in i vårt problemområde och för att få hjälp att analysera det empiriska materialet har vi också använt oss av litteraturstudier och dokumentanalys.

2.1 Litteraturstudier och dokumentanalys

För att få en inblick i vårt problemområde och få hjälp att tolka och analysera vårt empiriska material har vi studerat forskningslitteratur som behandlar samverkan med föräldrar, sociokulturellt perspektiv samt förskolan och skolans historia. Insamlandet av litteratur har till stor del gått till så att vi sökt dels på vårt lokala bibliotek men även på Göteborgs universitets bibliotek. En del litteratur har vår handledare tipsat oss om och ibland har vi stött på litteraturen i tidigare c-uppsatser som berör ämnet. Vi har även gjort Internetsökningar med gott resultat. Delar av litteratur har haft olika stort värde för oss. De som haft störst betydelse för oss och gett oss mest inspiration är Skolverkets olika styrdokument och rapporter samt boken *Föräldrakontakt* skriven av Lisbeth Flising, Gunilla Fredriksson & Kjell Lund, (1996).

Vi har förhållit oss kritiska gentemot litteraturen och tagit i beaktande att viss litteratur kan vara föråldrad och att samverkan kan ses med olika ögon i olika tider, platser och i andra kulturella och socioekonomiska sammanhang. Ofta saknas föräldrarnas perspektiv och därför har vi med den här studien velat tillföra detta.

Vi har också genom dokumentanalys studerat läroplaner, både nutida och tidigare, från början av 1900-talet fram till dagens läroplaner. Med dokumentanalys menas att t ex läroplaner analyseras utifrån ett valt perspektiv. Vi har utifrån dokumentanalysen också genomfört en så kallad komparativ studie där vi jämfört resultaten av dokumentanalyserna med varandra. Texterna i läroplanerna har alltså jämförts med varandra för att finna likheter och skillnader (Stukát, 2005:53).

2.2 Kvalitativ intervjumetod

I en kvalitativ intervju utgår man vanligtvis från en förberedd intervjuguide som kan ha formen av ett frågeformulär, dessa frågor kan sedan följas upp och utvecklas med följdfrågor allt eftersom intervjun fortskrider (Johansson & Svedner, 2001:25). Detta sätt att intervjua som vi har haft som utgångspunkt för vår design av intervjustudien, benämns av Staffan Stukát (2005:39), för halvstrukturerade eller semistrukturerade intervjuer. Intervjuerna ser därför inte exakt likadana ut, utan kan variera beroende på samtalet och de svar som den intervjuade personen ger. På så sätt blir det möjligt att gå mer på djupet och uppnå förståelse i

samtalet mellan intervjuperson och intervjuare. På det här sättet får intervjun formen av en dialog (Johansson & Svedner, 2001:25). Kvalitativa intervjuer används då syftet är att förstå eller finna mönster (Trost, 2005:14). Här kan man också få reda på den intervjuades attityder, värderingar och förhållningssätt. Enligt Bo Johansson & Per Olov Svedner (2001:24), kan man därför genom den kvalitativa intervjuemetoden få fram information som är direkt betydelsefull för läraryrket.

Genom att använda oss av en kvalitativ intervjustudie kan vi alltså försöka få reda på föräldrarnas synpunkter och upplevelser när det gäller samverkan och huruvida de upplevt några skillnader mellan förskola och förskoleklass. Vi ville genom den kvalitativa intervjuemetoden få kännedom om föräldrarnas egna uppfattningar och försöka förstå deras tankegångar. För att sedan med hjälp av litteraturstudier och dokumentanalys jämföra deras uttalade förhållningssätt med de riktlinjer som är rådande i dagens förskola och skola. Därför valde vi att använda oss av de halvstrukturerade intervjuer som beskrivs ovan. Vi utgick från en intervjuguide (se Bilaga 1) med öppna frågor för att sedan låta intervjun följa den intervjuades svar som i ett samtal (Trost, 2005:34). Vi utvecklade den utifrån vårt syfte och frågeställningar och i anslutning till de litteraturstudier som vi hade som utgångspunkt för vår undersökning.

2.3 Urval och avgränsningar

Vår undersökning består av sju intervjuer med föräldrar till barn i två förskoleklasser. På grund av vissa begränsningar med tanke på tidsbrist och omfattning valde vi ut intervjupersonerna ur ett bekvämlighetsurval dvs. de personer som fanns tillgängliga och som var villiga att delta i vår studie (Stukat, 2005:62). Det gick till så att vi delade ut ett intervjubrev till föräldrar i två förskoleklasser (se Bilaga 2). Vi valde att endast skicka ut brevet till dem som tidigare haft sina barn i förskola och valde alltså bort dem som varit hos dagbarnvårdare. Detta för att vårt syfte är att undersöka skillnaderna i samverkan mellan förskola och förskoleklass. Att intervju föräldrar till barn som gått hos dagbarnvårdare hade därför enligt oss givit en felaktig bild.

Urvalet bestod därefter av dem som svarade först på det informationsbrev som inledde vår studie (se Bilaga 2). Detta gjorde vi eftersom vi inte känner föräldrarna närmare och därför blir det svårt att göra ett systematiskt urval i fråga om ålder, utbildning eller antal barn. Vi bestämde oss på förhand för att genomföra sex intervjuer, varpå vi kompletterade med ytterligare en föräldrantervju (Trost, 2005:117-124), då vi ansåg detta nödvändigt för analyserna av vårt resultat. Jan Trost (2005:123), menar att ett litet antal intervjuer är att föredra vid kvalitativa intervjustudier, eftersom vi på så sätt lättare kan få en överblick och analysmaterialet blir mer hanterbart. Vi baserade detta metodval på att vi således sätter kvalitet och förståelse framför kvantitet. Vi har alltså valt att göra ett mindre antal väl utförda intervjuer eftersom detta passar väl till vårt syfte att få fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass.

Vi är medvetna om att området föräldrasamverkan är omfattande och att vi inte kan skriva om alla aspekter av samverkan. Därför har vi valt att endast inrikta oss på samverkan ur ett föräldraperspektiv. Eftersom vi ansåg att detta var mest intressant, har vi heller inte gått närmare in på pedagogernas, rektorernas eller barnens perspektiv. Eftersom Ulrika har mest erfarenhet från skolans värld och Kajsa från förskolan såg vi möjligheten att titta närmare på skillnaderna i fråga om samverkan mellan dessa verksamheter. Vi har också valt att endast

inrikta oss på samverkan rent allmänt och har därför inte riktat fokus på någon speciell form av samverkan exempelvis genom skriftspråk eller matematik. Vi har inte heller valt att närmare studera samverkan ur något särskilt familjefokus såsom med invandrarfamiljer eller föräldrar till barn i behov av särskilt stöd. Vi har också, som tidigare nämnts, valt att endast intervjua föräldrar som har barn i förskoleklassen. Detta eftersom vi ville ta reda på hur samverkan skilde sig från förskolan till förskoleklassen och hur de upplevde denna övergång. De föräldrar som fortfarande har sina barn i förskolan har enligt vår mening ingen erfarenhet av övergången till förskoleklass.

Vi har valt att benämna alla de intervjuade, som enbart förälder. Vi har alltså inte skiljt på mammor och pappor. Detta val att inte skilja på föräldrarna utifrån kön är en avgränsning vi gör i uppsatsen för att inte anlägga något könsperspektiv. Istället kommer vi att se på samverkan mellan föräldrar och förskola/skola i ett jämställdhetsperspektiv. Denna tanke grundar vi utifrån läroplanerna som står för demokratiska värden såsom att båda föräldrarna har lika mycket rätt till samverkan mellan hem och skola. Vi kommer dock i förekommande fall i resultatredovisningen ange om det är en mamma eller pappa, om det visar sig vara relevant.

Det område där vi har genomfört våra intervjuer är ett litet kustsamhälle med ca 2000 invånare vintertid. Orten är en turistort vilket gör att antalet invånare tredubblas sommartid. Samhället ligger i en kommun som består av ca 12 000 invånare. Invånarna här försörjer sig på fiske, turism, fabriksarbete, egna företag mm. Många av invånarna pendlar till arbeten på andra orter inom en radie av ca 15 mil. De flesta av invånarna bor i egna hus, eftersom det inte finns speciellt många lägenhetsområden här. I samhället finns det en skola med två förskoleklasser och fyra förskolor. På förskolorna går det ca 80 barn i åldrarna ett – fem år. Skolan har ca 170 elever från förskoleklass- årskurs sex.

Båda förskoleklasserna är placerade på skolans område. De är dock lokaliserade i var sitt eget hus. Husen är fristående från varandra och också från den övriga skolan, men placerad på skolområdet. Det går tio barn i varje förskoleklass och det arbetar en pedagog i varje klass. Förskoleklasserna har i stort sett inget samarbete, varken med varandra eller med resten av skolan. De allra flesta barnen i dessa förskoleklasser bor tillsammans med båda sina biologiska föräldrar. Nitton av tjugo barn har svenskt ursprung.

Vi har intervjuat två pappor och fem mammor. Vi har benämnt de intervjuade med bokstäverna A-G för att inte röja deras identitet. Detta skydd för de intervjuade och anonymitetskrav är också en anledning varför vi i resultatet har valt att inte skilja på mammor och pappor. Alla föräldrar är i åldern 35-40 år och alla, utom en är sammanboende med barnets andra biologiska förälder. De intervjuade föräldrarna har ett till tre barn och barnen är i åldern två till tio år. En av föräldrarna är studerande, tre av dem jobbar inom sjukvården, två arbetar i turistnäringen och en förälder är säljare. Alla familjerna bor i villa.

2.4 Tillvägagångssätt och genomförande av intervjusamtal

Intervjuerna ägde rum i förskoleklassernas lokaler före eller efter den pedagogiska verksamheten, där ett avskilt rum användes för att intervjun skulle kunna genomföras utan störningsmoment och avbrott. Intervjuerna tog mellan tjugo och trettio minuter. För att skapa en tillitsfull relation till intervjupersonerna presenterade vi oss själva och bjöd på kaffe och semlor. Vi valde att delta båda två under intervjutillfällena pga. de fördelar detta medför, då

två personer kan uppfatta mer än vad en person gör (Stukát, 2005:40-41). Det gick till så att en av oss agerade intervjuare som ställde frågorna och den andra fungerade som observatör och förde anteckningar. Samtalen spelades också in på band för vidare utskrift. Genom inspelningen finns det också möjligheter att lyssna på samtalet flera gånger för att höra vad som sagts ordagrant (Trost, 2005:53-55). Under intervjuerna fungerade våra förberedda frågor i vår intervjuguide (se Bilaga 1) som stöd och utgångspunkt, men ledde ibland vidare till nya frågor som utvecklade frågeformuläret (se avsnittet *kvalitativ intervjumetod*).

De inspelade intervjuerna skrevs delvis ner ordagrant och transkriberingen genomfördes så fort det var möjligt efter att var och en av intervjuerna hade genomförts. Detta eftersom vi ville ha intervjuerna klart i minnet och att vi kunde reflektera under arbetets gång över frågorna vi ställde. Delar som vi inte ansåg relevanta i relation till vårt syfte och våra frågeställningar har dock inte genomgått denna transkribering eftersom det skulle vara alltför tidsödande. Dessa avsnitt har istället nogt genomlyssnats för att inte missa något som kan vara av relevans (Stukát, 2005:40).

De transkriberade avsnitten har vi båda läst igenom ett flertal gånger. Intervjuerna har sedan analyserats i relation till vårt syfte och till våra frågeställningar och i förhållande till de litteraturstudier och dokumentanalyser vi har genomfört. Vi har letat efter mönster eller avvikelser i våra insamlade data (Stukát, 2005:41-62). Utifrån föräldrarnas svar och efter vår analys framträdde fyra centrala teman. Dessa är: *Mellan tidsbrist och engagemang, Gemensamt ansvar, dialog och insyn, Problem och svårigheter i samverkan* samt *Samverkan från förskola till förskoleklass*. I vår analys och slutdiskussion har återkoppling skett till syfte och frågeställningar med hjälp av våra tidigare studier och teoretiska utgångspunkter.

2.5 Studiens kvalitet och tillförlitlighet

Här kommer vi att redogöra för hur vi ser på studiens kvalitet och tillförlitlighet och hur vi har gått tillväga för att öka denna.

2.5.1 Reliabilitet

Stukát (2005:125), beskriver reliabiliteten som kvaliteten på det mätinstrument som används. Vårt mätinstrument är i detta fall de frågor som återfinns i vår intervjuguide (se Bilaga 1). Intervjuerna har utgått från denna intervjuguide för att sedan utformas efter den intervjuades svar. Vi anser att vår metod är tillförlitlig, eftersom vårt syfte är att få fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass. Vi var vid genomförandet av intervjusamtalen medvetna om att de intervjuade föräldrarna kunde tolka våra frågor på ett något annorlunda sätt än vad vi hade tänkt. Just tolkningen av frågor, liksom vår förståelse av svaren, är en central del av reliabilitetsproblematiken när det gäller intervjuer (Stukát, 2005:126). Vi menar att detta har mycket med tidigare erfarenheter att göra, dvs. intervjupersonernas förförståelse, själva samtalet och mötet i intervjusituationen. Nils Gilje och Harald Grimen (1992:183-186), menar att det inte är möjligt göra en objektiv tolkning eftersom det inte går att bortse från sina tidigare erfarenheter. I vår resultatredovisning måste vi också ta i beaktande att vi själva kan tolka föräldrarnas svar annorlunda än vad de egentligen menade under intervjun (Stukát, 2005:125-126). Detta har vi försökt undvika genom att vi båda har läst igenom intervjusvaren nogt för att därefter träffas och tillsammans analysera dessa.

Intervjuresultaten kan också påverkas av dagsformen hos den intervjuade. Några yttre störningar hade vi inte problem med under våra intervjuer eftersom vi sett till att vi skulle

förbli ostörda. Något som dock kan ha varit störande för vissa av de intervjuade är att vi var två intervjuare även om det bara var en av oss som höll i intervjun medan den andra satt tyst och förde anteckningar. Samtalen spelades in på band med tillåtelse av den intervjuade, något som annars skulle kunna vara en källa till störningmoment under intervjun (Trost, 2005:53-55). Det ska också nämnas att vi genomförde våra intervjuer ett halvår efter att deras barn börjat i förskoleklass. Kanske bidrog detta till att de intervjuade har svårt att minnas vad som skedde i övergången från förskolan till förskoleklassen.

De två första genomförda intervjuerna fungerade som provintervjuer (Johansson & Svedner, 2001:26). Vi anser i likhet med Trost (2005:123-124), att det är förkastligt att kasta bort fullt brukbart material och har därför använt materialet även från dessa intervjuer i vår resultatredovisning. Vi anser att det är väl användbart eftersom den första intervjuguiden fungerade tillfredsställande, så när som på en kompletterande fråga. Vi har haft ett reflexivt förhållningssätt både i samtalet med varje person men också i bearbetningsprocessen av intervjusamtalen. Våra egna erfarenheter från förskola, skola och föräldraskap bidrog till att vi hade möjlighet att gå rakt på centrala frågor under våra intervjuer.

Vi har på var sitt håll läst igenom och tolkat intervjumaterialet för att sedan träffas och tillsammans analysera det. Stukát (2005:129), skriver att det blir mer trovärdigt om flera personer ser samma sak. Vi har också låtit vår handledare läsa igenom materialet under arbetets gång som ytterligare ett sätt att säkerställa resultatet.

2.5.2 Validitet

Validitet menar Stukát (2005:126-128), anger huruvida man mäter det man önskar mäta. Stukát menar vidare att även om reliabiliteten är hög eller låg säger detta inte mycket om huruvida man har mätt rätt saker. Man kan ha genomfört intervjuerna noggrant och fått en hög reliabilitet men man kan ha använt fel metod eller ställt fel frågor och därför blir validiteten låg. Man får alltså inte svar på det man ville ha svar på. Vi menar dock att vi genom ett reflexivt förhållningssätt gentemot tidigare studier och teori har sökt säkerställa den empiriska studien och att vi har ställt de frågor som krävs för att få fram det syfte vi var ute efter.

Vi har också tagit i beaktande att de intervjuade ibland kanske inte alltid svarar helt sanningsenligt. Vad den intervjuade har för syfte med detta, om nu så är fallet, låter vi stå för dem. Utifrån våra egna tidigare erfarenheter från det område vi studerar anser vi oss ha kunnat avgöra trovärdigheten i de svar vi har fått. Stukát (2005:128), menar dock att de intervjuade ibland kan ge de svar de tror att intervjuaren vill höra. En annan anledning kan också vara att de inte vill visa sina brister eller svagheter. Detta tror vi inte är fallet under våra intervjuer då det byggde på öppenhet från de intervjuade där vi av flera fick erkännanden om exempelvis deras dåliga samvete.

Validiteten bygger i grunden på urvalet av föräldrar och att dessa representerar det vi avsåg att undersöka. Vi har därför inte intervjuat de föräldrar som fortfarande har sina barn i förskolan. Vi ville titta närmare på vilka skillnader som finns mellan samverkan i förskola och förskoleklass, något som föräldrar till barn i förskoleklass har erfarenhet av. Våra egna erfarenheter av yrke och föräldraskap ger oss ytterligare stöd för studiens tillförlitlighet och säkerställande av att vi undersöker det vi har för avsikt att göra.

2.5.3 Generaliserbarhet

Generaliserbarhet kan ses som ett resonemang runt vem resultaten gäller för, alltså om resultatet endast gäller för den granskade gruppen eller om resultatet kan generaliseras till en allmän utsaga (Stukat, 2005:129). Vårt syfte är att få en fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan. Det vi alltså vill uppnå med vår studie är att ta reda på vilka upplevelser om samverkan som kan finnas och hur föräldrar kan ge uttryck för det. Resultaten bör även ses i relation till tid och plats. Vi menar att urvalet är representativt för hur föräldrar som har sina barn i just den här skolan, *kan* uppleva samverkan. Möjligen kan det utsträckas till andra skolor i Sverige, vilket fortsatta studier kan visa. Resultatet visar alltså framförallt en bild av hur upplevelser av samverkan kan se ut, men det motsäger inte att dessa uppfattningar kan omfattas av flera än de intervjuade föräldrarna. Det är dock en öppen fråga som ligger utanför vår studie att svara på. Det är alltså inte relevant här i en kvalitativ studie hur många gånger en företeelse förekommer (Trost, 2005:112). Metoden är dock i viss mån generaliserbar eftersom frågorna finns tillgängliga och det går därför att göra en mer omfattande studie.

2.5.4 Etiska hänsyn

Vi har i detta arbete använt oss av Vetenskapsrådets fyra forskningsetiska principer. Dessa är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Det innebär att i detta arbete är alla intervjupersoner och uppgiftslämnare anonymiserade. Det betyder att alla förekommande namn på personer och verksamheter är fingerade. Allt insamlat material har antecknats och lagrats på ett sådant sätt att utomstående inte kan identifiera enskilda människor. Det insamlade materialet, inklusive inspelade band, kommer inte heller att användas till annat bruk än vad som här avses.

Innan genomförandet av intervjuer med föräldrarna lämnades information ut till de berörda (se Bilaga 2). Här talade vi om vilka vi är och vad vi hade för syfte med undersökningen. De medverkande intervjupersonerna informerades också om att deras deltagande var frivilligt och att de hade rätt att dra sig ur när de ville. Information har också lämnats till berörda pedagoger i förskoleklasserna där vi kort beskrev muntligt vad arbetet skulle handla om. Vi gav dock ingen utförligare information om de specificerade frågeställningarna innan intervjuerna gjordes (Vetenskapsrådet, 2002).

3. Bakgrund och teoretiska utgångspunkter

I det här avsnittet kommer vi att redogöra för våra teoretiska utgångspunkter och de litteraturstudier som ligger till grund för vår studie och dess resultat. Vi börjar avsnittet med att beskriva den sociokulturella teorin där man ser det sociala samspelet som betydelsefullt för barns utveckling och lärande. Vi fortsätter sedan med att ge argument för varför samverkan bör ske och redogöra för några av de vanligaste formerna för samverkan. Därefter ger vi en kort beskrivning av hur föräldrars olika livssituationer ser ut i dag och hur de förändrats över tid. Vi belyser också några av de faktorer som kan inverka på samarbetet mellan hem och förskola/skola. Vi tar även ett historiskt perspektiv på förskola och skola men också på föräldrasamverkan och tidigare läroplaner och styrdokument. Vi kommer därefter att redovisa vad som står i dagens läroplaner för förskola och skola (Lpfö 98 & Lpo 94).

3.1 Den sociokulturella teorin: Barnet och den sociala omgivningen i fokus

Inom det sociokulturella perspektivet menar man att barn uppfattar omvärlden med alla sina sinnen i samspel med omgivningen och med andra människor (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999:9). Vi har valt att använda den sociokulturella teorin i vår studie, eftersom vi anser att denna teori på lärande är väl tillämplig på vår studie och de krav som finns på en bra föräldrasamverkan, då den bygger på samspel, kommunikation och dialog (Claesson, 2002:29-33). Vi har också valt den på grund av att skolans och förskolans läroplaner till stor del bygger på tankar som går att hänvisa tillbaka till teorins idéer. Vi menar alltså att det sociokulturella perspektivet passar väl in med vårt syfte och våra frågeställningar.

I denna uppsats har vi valt att utgå från den sociokulturella teorin som den ryske psykologen Lev S Vygotskij (1896 – 1934) utformade, och det är denna teoriutveckling som mest förknippas med den sociokulturella teorin. Vi har valt detta eftersom vi anser att hans tankar och teorier är viktiga aspekter i samverkansprocessen för barnets bästa.

Det är föräldrarna som är experter på sina barn och det är de som har varit med barnen sedan födseln och känner till deras uppväxtmiljö. Det är också de som har varit barnens läromästare under de första uppväxtåren. När barnen börjar i förskola och skola skall pedagogerna till viss del dela denna roll med föräldrarna (Flising m.fl. 1996:32-46). Det är då oerhört viktigt att pedagoger och föräldrar samverkar kring barnet för att de båda läromästarrollerna skall passa ihop och inte konkurrera (Andersson, 1999:151). Barnet är inte en passiv mottagare utan en som reagerar själv, på ett unikt och eget sätt, där föräldrar och pedagoger ska vara de som går bredvid och ger stöd i denna process.

Enligt Vygotskij präglas människan av den miljö och kultur hon föds och växer upp i. Det lilla barnet är redan från födseln en del av det kulturella och sociala livet. Människan föds alltså in och utvecklas inom ramen för samspel med andra människor och redan från det att vi är små gör vi erfarenheter tillsammans med andra. Vygotskij menade alltså att det därför inte är möjligt att skilja utveckling och lärande åt, eftersom barnets utveckling och lärande hänger ihop med dennes uppväxtmiljö (Claesson, 2002: 29). Inom den sociokulturella teorin är alltså

de yttre förhållandena viktiga, man påverkas av dessa och livet tar form efter ens egna erfarenheter.

I detta teoretiska perspektiv ser man alltså lärandet och utvecklingen som något som sker i ett kulturellt sammanhang och i socialt samspel med andra. Det kan vara i förskolan, skolan eller i vår vardag. Den sociala samverkan utgör utgångspunkten för människans utveckling och hon lär genom att delta och kommunicera med andra. Det sociala samspelet är alltså en viktig drivkraft för barnets utveckling och det är där det bildas regler och strategier för hur deras lärande går till. För att samspel, lärande och utveckling skall ske är språket det viktigaste verktyget (Dysthe & Igland, 2003:75-90).

Fokus i det sociokulturella perspektivet ligger också på betydelsen av samspelet mellan vuxen och barn. Om samarbetet med föräldrarna fungerar förstärker det barnens utvecklingsprocesser i det som Vygotskij kallar ”den närmaste utvecklingszonen”. Detta är i princip skillnaden mellan vad ett barn kan klara på egen hand och vad samma barn kan åstadkomma med hjälp av någon som kommit längre i sin utveckling (Dysthe & Igland, 2003:81-82). Flising, m.fl.(1996:33), menar att de största möjligheterna för barnen att utvecklas i den närmaste utvecklingszonen är i hemmet, eftersom det är föräldrarna som känner dem bäst och därför är det också med dem som de har störst möjligheter att göra sig förstådda. Det är barnet som är i fokus och som reflekterar i relation till omgivningen.

Sammanfattningsvis måste vi som pedagoger lära känna barnen och utifrån det tillgodose barnens behov av olika erfarenheter och upplevelser med hjälp av den omgivning barnet befinner sig i, kulturen, kommunikationen och sammanhanget. Kennert Orlenius (2001:217), skriver att förespråkare för den sociokulturella teorin idag inte i första hand ser på barnens olikheter och variationer, vad gäller uppfattningar av de saker som sker i den pedagogiska verksamheten, utan istället ser man till skillnaderna i barnens villkor och förutsättningar för lärandet. Alltså hur vi uppfattar något beror till stora delar på var vi är uppväxta och vad vi varit med om. Detta innebär att vi lär oss i interaktion med andra och att vi blir färgade av vår omgivning. Vi uppfattar alltså saker utifrån t ex vår klassbakgrund och våra familjevillkor eftersom vi i dessa får olika upplevelser och erfarenheter som också kan avspegla sig i skolan och förskolan.

Ett barn är aldrig identiskt med ett annat barn. Ett barn med svåra uppväxtförhållanden och dåliga odds kan med största sannolikhet klara sig lika bra i livet som ett barn med bättre förutsättningar. Detta eftersom varje barn utöver sitt beroende av sin direkta omgivning också har sin egen personlighet, alltså en egen självbild. Barnet reflekterar själv över det hon möter i världen och reagerar på sitt eget sätt. Det som då blir essensen i samverkansfrågan, utifrån den sociokulturella teorin, är att kommunikation mellan de olika parterna fungerar, detta för att kunna stödja varje enskilt barn i dess utvecklings- och läroprocess på bästa sätt (Flising m.fl.,1996:31-34).

Den sociokulturella teorin och dess tillämpning i anslutning till vår uppsatsstudie kan sammanfattas med ett citat ur Silwa Claessons bok *Spår av teorier i praktiken*. Här skriver Claesson att ett sociokulturellt förhållningssätt inte har

[...] ett direkt fokus på hur elever uppfattar något, det är i stället den omgivande kulturen, kommunikationen och sammanhanget som är i centrum (2002:30).

3.2 Varför föräldrasamverkan?

Att samverkan uppfattas som viktigt av samhället kan man förstå eftersom det nämns och tas upp i både skollag, läroplaner, skolplaner och lokala arbetsplaner. Riktlinjerna för föräldrasamverkan regleras alltså av läroplaner och styrdokument och ingår därmed i uppdraget som lärare i förskola och skola. I skolan innebär detta att "skolans och vårdnadshavarnas gemensamma ansvar för elevernas skolgång skall skapa de bästa möjliga förutsättningarna för barns och ungdomars utveckling och lärande" (Skolverket 2006b:14). I förskolans läroplan finns också riktlinjer för detta, här står att "förskolan skall komplettera hemmet genom att skapa bästa möjliga förutsättningar för att varje barn skall kunna utvecklas rikt och mångsidigt" (Skolverket, 2006a:11).

Gunilla Fredriksson (1991:9), trycker på betydelsen av föräldrasamverkan för barnens bästa, hon skriver: "ett väl fungerande samarbete mellan förskolan och hemmet har stor betydelse för barnets möjligheter till positiv utveckling i förskolan". Myndigheten för skolutveckling (2007:2), menar i likhet med detta att föräldrarna har stor betydelse för barnens resultat i skolan. Regeringens proposition (2004:05:11) menar också att föräldrasamarbetet har betydelse för förskolans kvalitet.

Det finns ytterligare argument för att skapa ett gott samarbete mellan föräldrar och pedagoger som också kan hänvisas till den sociokulturella teorin. Barn som går i förskolan eller skolan spenderar tid i två olika världar, hemmet och förskola/skola. För att barnets utveckling ska främjas och för att barnet inte ska uppleva dessa världar som separata är det viktigt att dessa två världar samspelar med varandra på något sätt (Fredriksson, 1991:71, Andersson, 1994:13). Ingrid Pramling Samuelsson (2000:221-222), skriver att barn får lika mycket erfarenhet från båda dessa världar och att föräldrar och pedagoger därför måste ta detta i beaktande och uppmärksamma att barnet även får erfarenheter från andra. Föräldrarna är alltså en viktig del av förskoleverksamheten.

Nils Andersson (1994:100), skriver att "Mötet med föräldrarna avspeglar sig i mötet med barnet". Han menar alltså att arbetet med barnen påverkas av hur mötet med föräldrarna ser ut, samtidigt som mötet med föräldrarna påverkar hur arbetet med barnen fortskrider. En god kontakt med föräldrarna kan alltså bidra till att pedagogerna får en förbättrad relation till barnet. I motsats till detta kan en konflikt med föräldrarna påverka pedagogernas möte med barnet negativt (Andersson, 1994:100-101). Inga Andersson (1999:149), menar att om inte föräldrar och personal kan komma överens kan små bagateller förstöras upp och barnen hamnar lätt i en lojalitetskonflikt där de inte kan tala väl om den andra parten utan att svika någon. Hon skriver vidare att det bara finns ett sätt att lösa konflikter som kan uppstå i sådana situationer. Det är genom att föräldrar och personal slår sina kloka huvuden ihop och samarbetar.

Johansson (2000:197), menar att ha makt betyder att man har en överordnad position gentemot någon annan. Skolverket (2001-2002:75), beskriver också att man kan inneha makt genom att ha kunskap och att den som har information och kunskap får ett försprång i relationen. Detta går att överföra i frågan om samverkan, för om en bra samverkan sker, ger detta effekter av att maktfördelningen i relationerna förändras. Alltså föräldrar och pedagoger har makt och olika sorters kunskaper i olika situationer. Om det då finns ett bra fungerande samarbete luckras gränserna och maktfördelningen upp, vilket främjar relationen och då också barnen.

3.2.1 Förskolans samverkansformer med föräldrar

Läroplanen för förskolan framhåller vikten av att förskolans pedagoger och föräldrar har ett nära samarbete bestående av täta kontakter, för att främja varje barns utveckling. (Skolverket, 2006a:11-12). Enligt Skolverket (2005:37), skall förskolan också använda föräldrarsamarbetet som en grundläggande utgångspunkt i verksamheten. Förskolan har därför rutiner och traditioner som syftar till att pedagogerna skall ha möjlighet att skapa och grunda en god kontakt med förskolans barn och föräldrar. I detta avsnitt följer en kort beskrivning av de mest använda formerna för samverkan i förskola. Hur den verkliga samverkan ser ut, skiljer sig dock mellan olika förskolor. I detta stycke utgår vi både från egna erfarenheter och relevant litteratur.

I förskolan är det *dagliga mötet*, som sker vid hämtning och lämning, den vanligaste och naturligaste kontakten mellan pedagoger och föräldrar. Detta är en viktig samverkansform och samtalen vid dessa tillfällen, är oftast av alldaglig karaktär om verksamheten eller det enskilda barnet (Skolverket, 2001-2002:71). Samverkan i förskolan kan också ske genom *telefonkontakt*, oftast då föräldrarna ringer för att lämna kort information om frånvaro eller sen ankomst av barnet.

I *utvecklingssamtalet* träffas föräldrar och pedagoger och samtalar om det enskilda barnets utveckling och trivsel på förskolan. I förskolan sker det ofta utan att barnet är närvarande. De allra flesta förskolor genomför utvecklingssamtal en till två gånger per år. Samtalen utgår vanligtvis ifrån den dokumentation som förskolan använder sig av, för att belysa barnets utveckling och framsteg. Enligt Skolverket, är utvecklingssamtalens syfte att ge föräldrarna ”en nyanserad och rik bild av barnets utveckling och lärande där barnet inte jämförs med någon annan än sig själv” (2005: 38).

Föräldramöte äger vanligtvis rum med jämna mellanrum på förskolan. Till detta kallas alla förskolans föräldrar, oftast utan barn. Den information som delges på dessa möten är ofta av allmän karaktär som berör alla förskolans barn och deras föräldrar. Vår-fest, luciafirande eller trädgårdsdagar är också en samverkansform. Dessa sammankomster kan planeras av pedagogerna eller föräldrarna var för sig eller tillsammans. Förutom de ovan nämnda samverkansformer är *skriftlig information* också vanlig i förskolan. Den kan ges i form av lappar till varje förälder eller som allmän information uppsatta i förskolans lokaler och bestå av både text, bilder och foton. Syftet med detta är oftast att ge inblick i verksamhetens dagliga arbete eller att informera föräldrarna om exempelvis matsedel, veckoplanering eller annat viktigt.

3.2.2 Skolans samverkansformer med föräldrar

Liksom förskolans läroplan framhåller även skolans läroplan, Lpo 94, vikten av ett gott samarbete med hemmen för att utveckla skolans verksamhet och bidra till elevernas studieresultat. Läroplanen framhåller också rektorns ansvar för att samverka mellan hem och skola kommer till stånd (Skolverket, 2006b:17). Vilka samverkansformer som förekommer i skolan är dock olika från skola till skola men vi väljer att här göra en kort presentation av de mest förekommande samverkansformerna. I detta stycke utgår vi både från egen erfarenhet och relevant litteratur.

Eftersom många föräldrar inte träffar pedagogen vid hämtning och lämning i skolan är det vanligt att föräldrar istället använder *telefonkontakt* för att informera pedagogerna eller få information om det enskilda barnet. Oftast sker samtalen när föräldrarna skall anmäla frånvaro för barnet men det kan också handla om att föräldrar eller pedagoger vill avtala tid

för personliga möten eller informera om barnets situation i skolan. Föräldrarna kan också förmedla sig med pedagogerna i barnens personliga *kontaktbok* eller *loggbok*. Här gäller det oftast sådant som bara angår det enskilda barnet exempelvis deras veckoplanering och eventuella läxor. Genom dessa böcker har föräldrarna alltså möjlighet att förmedla sig och få inblick i barnens lärande (Skolverket, 2001-2002:33).

Annan *skriftlig information* som förekommer, är vecko- eller månadsbrev, som pedagogerna oftast skriver och skickar hem med barnen. I dessa är informationen oftast av allmän karaktär och gäller alla klassens barn. Ibland kan också den skriftliga informationen bestå av allmän information som finns uppsatta i skolans lokaler. Informationen kan då vara i form av både text, bilder och foton. Denna informations syfte är då oftast att ge inblick i verksamhetens dagliga arbete eller att informera föräldrarna om exempelvis matsedel, veckoplanering eller annat viktigt.

Enligt skolans läroplan är *utvecklingssamtalet*, den kontaktform som skall ligga till grund för samverkan mellan hem och skola. Detta är den enda samverkansform som är obligatorisk, eftersom läroplanens riktlinjer säger att läraren skall genomföra utvecklingssamtal med varje enskild elev (Skolverket, 2006b:16). I och med detta samtal får föräldrarna möjlighet till inblick i barnets situation i skolan. Samtalen skall handla om barnets kunskaper men även hela barnets skolsituation. Samtalen skall genomföras ihop med barnets ansvariga pedagog, föräldrar och barnet, och skall utmynna i att de tillsammans sätter upp gemensamma mål för barnets fortsatta utveckling. Det skall genomföras en gång varje termin och det är skolans ansvar att det genomförs (Flising m.fl., 1996:129-136).

Till *föräldramöte* eller *klassmöte* kallas alla eller delar av skolans föräldrar för att få information om sådant som rör hela skolan. Dessa föräldramöten kan exempelvis arrangeras vid skolstarten för att ge föräldrarna allmän information. Ett föräldramöte/klassmöte kan också ha den avsikten, att en särskild klass föräldrar träffas för att lära känna varandra bättre eller att enbart få information som rör den enskilda klassen.

Samverkansformen *Öppet hus*, syftar till att visa upp skolans verksamhet för föräldrar och övriga intresserade. Eleverna kan då ha anordnat aktiviteter för att visa besökarna vad de gör i skolan. De kan också ha arrangerat tipspromenader och tävlingar. Andra typer av *trivselaktiviteter* såsom vår-fest, luciafirande eller grillkvällar kommer in här som samverkansform. Dessa kan föräldrarna, barnen och pedagogerna ha planerat var för sig eller tillsammans.

3.2.3 Sammanfattning: Likheter och skillnader mellan förskolans och skolans olika samverkansformer

Både förskolans och skolans samverkansformer syftar till att skapa en god relation mellan föräldrar och pedagoger. Skolans samverkansformer är likartade de former som finns i förskolan. Det som dock är den största skillnaden mot förskolans samverkansformer, är kanske att den dagliga kontakten inte är lika vanlig i skolan som i förskolan, eftersom det är vanligt att skolbarnen själva tar sig till skolan genom att gå eller åka skolskjuts. Den dagliga kontakten byts därför ut mot andra samverkansformer såsom mer skriftlig information. Enligt Skolverket (2001-2002:71), blir utvecklingssamtalen viktigare i skolan än i förskolan pga. att den dagliga kontakten blir mindre omfattande.

Förutom de ovan nämnda samverkansformerna i förskolan och skolan så uppmuntras ofta föräldrarna i både förskolan och skolan att besöka och delta i verksamheterna, i stort sett när de själva vill. Hur familjers förutsättningar ser ut går vi vidare med att belysa nu.

3.3 Familjers olika livssituationer - då och nu

För att förstå hur föräldrars livssituationer ser ut idag gör vi först en kort tillbakablick. Här kommer vi att titta närmare på hur samhället har förändrats och därmed också familjesituationen. Vi kommer också att ta upp vilka faktorer som kan inverka på samverkan.

På 1950-talet tyckte majoriteten av industriarbetarna att modern skull stanna hemma med de små barnen (Ahrne, Roman & Franzén, 1996:130). Daghemmen sågs som ett ”nödvändigt ont” och skulle bara användas som då ingen annan lösning gick att finna (Gars, 2002:148). Men under 1970-talet skedde stora förändringar i samhället i Sverige. Under den här tiden föddes många barn samtidigt som många kvinnor började förena föräldraskap med förvärvsarbete (Michélsen, 2005:15). Tack vare välfärdsstaten blev det lättare för kvinnor att förena modersroll och yrkesroll (Ahrne m.fl., 1996:128-129).

När båda föräldrarna nu förvärvsarbetade förändrades familjestrukturen från att ha haft en manlig försörjare till att nu allt mer övergå till att bli en tvåförsörjarfamilj. Både familjeformer och relationer inom familjen förändrades och mångfalden av familjeformer ökade. Ett mer demokratiskt synsätt tog allt mer plats och den auktoritära inställningen till barnuppfostran försvann allt mer (Ahrne m.fl., 1996:99-127).

Idag förvärvsarbetar kvinnor och män i ungefär samma utsträckning. I dag finns också många olika sammansättningar av familjer. Det har blivit vanligare med skilsmässor och samboförhållanden och andelen enföräldersfamiljer har ökat (Skolverket, 1994:52). Idag har barnen helsyskon och halvsyskon och man pratar om mina, dina och våra barn (Flising m.fl., 1996:21).

3.3.1 Vilka faktorer kan inverka på samverkan?

Det är mycket troligt att samverkan mellan föräldrar och pedagoger i förskola och förskoleklass påverkas av vilka föräldrarna är och vad de har för syn på barnuppfostran. Det är inte troligt att föräldrar inte är intresserade av sina barn men föräldrarnas hela livssituation påverkar i hur stor utsträckning de är aktiva (Flising m.fl., 1996:155). Därför blir mötet mellan föräldrar och förskola/skola komplext.

Precis som att det finns en mängd olika sorters barn så finns det också många olika sorters föräldrar. Föräldrar kan befinna sig i olika skeden i livet där de har olika stor möjlighet att engagera sig i barnets skolgång (Pramling Samuelsson & Sheridan 1999:135). Föräldrar har med största sannolikhet olika värderingar. Det kan röra sig om kulturella, religiösa och politiska värderingar men det handlar också om sociala och ekonomiska situationer. Självklart varierar även föräldrarnas tidigare erfarenheter och kunskaper (Flising m.fl., 1996:15). Detta kan också påverka deras möjligheter och intresse till ett samarbete.

Flising m.fl. (1996:24-26), skriver om något som hon kallar för igelkotten. De har ritat upp en modell med alla relationer och aktiviteter som föräldrar och barn deltar i. Författarna menar vidare att dessa relationer och aktiviteter berikar och komplicerar familjens livsvillkor, samtidigt som det krävs planering för att få det att gå ihop. Ibland behöver föräldrarna göra

prioriteringar när de känner krav på sig från olika håll. Bland komponenter som ska passa in i familjelivet nämner Flising m.fl. bl.a. föräldramöten och menar att det ibland krävs en hel del planering av föräldrarna för att de ska kunna komma på dessa. Föräldrarna förväntas närvara och att inte dyka upp kan tolkas som att föräldern inte bryr sig om sitt barn.

En faktor som troligtvis också påverkar samverkan med förskola och skola är alltså tid. Sociologen Jörgen Larsson (2007:6-33), arbetar med denna forskningsfråga och menar att föräldrar och då framförallt föräldrar med lång arbetstid är de mest tidspressade grupperna. Några av de faktorer som kan skapa tidspress hos föräldrar är t ex arbetslivsfaktorer, familjefaktorer, konsumtions- och boendefaktorer etc. Hur långa arbetsdagar man har liksom antal barn spelar alltså in när det gäller hur mycket tidspress föräldrarna känner. Att äga ett hus och att ha en högre hushållsinkomst spelar också roll eftersom ett hus ska skötas om och ökad konsumtion tar tid.

3.4 Förskolan i ett historiskt perspektiv

I det här avsnittet kommer vi att se på förskolan och dess styrdokument i ett historiskt perspektiv. Detta gör vi för att få en bakgrund och förståelse för varför förskolan och läroplanen ser ut som den gör idag.

De första barnkrubborna kom i mitten av 1800-talet som en hjälp för nödställda mödrar (Holmdahl, 2000:155). Samhället höll på att förändras och från att ha skött sitt eget jordbruk blev det nu allt mer vanligt med fabriksarbete i städerna. När föräldrarna inte längre var hemma med sina barn blev därför barnpassningen ett problem (Michélsen, 2005:11-12). I barnkrubborna existerande knappt någon föräldrasamverkan och kontakt mellan förälder och personal var ovanligt. Ofta fick även de mycket små barnen ta sig dit själva (Tallberg Broman, 1995:141).

Efter barnkrubbornas uppkomst kom barnträdgårdarna. Barnträdgårdarna utvecklades av Friedrich Fröbel (Tallberg Broman, 1995:21). Syftet med barnträdgårdarna var, förutom de pedagogiska, att komplettera hemmets uppfostran och intresset för föräldrarna var stort. Föräldrakontakten i barnträdgårdarna bestod främst av att föräldrarna skulle få råd och hjälp i sin uppfostran av barnen. I barnträdgårdarna utvecklades speciella mammamöten där mödrarna träffades både för att koppla av och arbeta. Mammamötena kom att bli den vanligaste formen för föräldrasamverkan under den här tiden. Något inte fullt så vanligt var pappamöten även om de existerade i ett tidigt stadium av barnträdgårdarna. Utöver mamma- och pappamöten fanns också föräldramöten och det ordnades fester och gjordes hembesök (Tallberg Broman, 1995:141-148).

Under 1930-talet byggdes den sociala välfärden upp i Sverige och under Alva Myrdals ledning kom den så kallade storbarnkammaren. Den var öppen för alla och visionen var att "förmedla den goda fostran som inte föräldrarna klarar" (Holmdahl, 2000:156). Myrdal ville här förena pedagogisk verksamhet med en social fostran (Orlenius, 2001:62). Tanken var också att fostran skulle påverka föräldrarna och 1931 startades den första föräldracirkeln (Holmdahl, 2000:156).

Det var först på 1970-talet som vi kunde börja tala om förskola i dagens mening (Orlenius, 2001:66). Den pedagogiska grundsynen i dagens förskola formulerades i, den första motsvarigheten till dagens läroplan, barnstugeutredningen som kom 1972. Dåtidens

barnkrubbor och barnträdgårdar övergick nu till att kallas förskola (Holmdahl, 2000:188). I barnstugeutredningen var uppgiften om föräldrautbildning viktig och syftet var att förmå föräldrarna att förstå att fostran av barnen var meningsfullt både för föräldrar och för barn. Antalet daghemsplatser byggdes ut, vilket kunde tolkas som att föräldraskapet behövde kompletteras för barnens bästa.

Fredriksson skriver i *Föräldrasamarbete i förskolan* (1991:79) om Barnstugeutredningen (SOU 1972:26):

I 1972 års barnstugeutredning står det att förskolan ska utgöra ett komplement till hemmet. Här menas att det är viktigt att barnen känner sig hemmastadda och trygga i båda miljöerna, att de känner att det finns ett samband mellan hem och förskola och att normer och värderingar är något så när samstämmiga i båda miljöerna. Bästa förutsättningar för att nå en samstämmighet är att kontakten mellan föräldrar och personal präglas av ömsesidig tillit och respekt. *Ett sätt att stärka sambandet är också att föräldrar på olika sätt får delta i förskolans verksamhet* (vår kursivering)

Barnstugeutredningen framhöll också att föräldrautbildningen var till för att lära föräldrarna vad föräldraskap innebar men att även ge dem kunskaper om barn ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv (Gars, 2002:148). I barnstugeutredningen stod det att det var förskolans uppgift att tillsammans med föräldrarna ge barnen förutsättningar att utveckla och stärka sin uppfattning av sig själv. Vidare stod det även att förskolan och föräldrarna skulle samverka för att på bästa sätt ge barnen förutsättningar för att utveckla sina känslö- och tankemässiga tillgångar så rikt och mångsidigt som möjligt (Gran, 1982:32).

1985 beslutade man i riksdagen att förskolans innehåll skulle regleras av ett pedagogiskt program. Det pedagogiska programmet beskrev dels mål med verksamheten men talade också om innehåll och arbetssätt. Programmet omfattade alla förskolor och gällde barn upp till sju år. I det pedagogiska programmet som utvecklades stod det att samverkan mellan pedagoger och föräldrar ses som en självklar del av verksamheten. Vidare stod det att eftersom föräldrarna ses som experter på sina barn ska de också ha möjligheter till inflytande på den övergripande planeringen och hur verksamheten genomförs och utvärderas. I det pedagogiska programmet sågs förskolan som ett komplement till hemmet (Socialstyrelsen 1987:3).

1998 fick förskolan sin första läroplan (Lpfö 98). Läroplanen för förskolan innehåller endast mål att sträva mot och här står ingenting om hur målen ska nås eller vilka arbetssätt man ska använda sig av. I Lpfö 98 ses förskolan som ett komplement till hemmen och för att föräldrarna ska få möjlighet att ha inflytande över verksamheten ses det som angeläget att förskola och hem utvecklar ett nära och förtroendefullt samarbete (Skolverket, 2006a:11-12).

3.4.1 Sammanfattning: Förändring och utveckling av förskolan och samverkan med föräldrar

Förskolan har utvecklats under drygt 100 år och förskolans historia är alltså relativt kort. I mitten av 1800-talet fanns barnkrubbor för barn till fattiga ensamstående mödrar som behövde barnpassning. Här existerade knappt någon föräldrasamverkan alls. Sedan kom barnträdgårdarnas tid där det fanns mer pedagogiska syften och kontakt med föräldrar ansågs mycket viktigt. Under 1930-talet kom Alva Myrdals storbarnkammare med syfte att förmedla den fostran som föräldrarna inte klarade av. Först på 1970-talet kan vi tala om förskola i dagens mening. 1972 kom den första motsvarigheten till den nuvarande läroplanen,

barnstugeutredningen, vilken följdes av pedagogiskt program för förskolan 1987. Barnstugeutredningen, pedagogiskt program för förskolan och dagens läroplan Lpfö 98 menar alla, att förskolan ska ses som ett komplement till hemmet.

3.5 Skolan i ett historiskt perspektiv

I det här avsnittet kommer vi att ta ett historiskt perspektiv på skolan samt titta närmare på tidigare läroplaner och styrdokument. Vi menar även här, som vi gör i avsnittet ovan, att vi genom det historiska perspektivet kan få en bakgrund och förståelse för varför skolan och läroplanen ser ut som den gör idag.

Om man ser skolan i ett historiskt perspektiv så var det kyrkan som var den ansvariga instansen för undervisningen. Redan i kyrkolagen från 1686 kan man finna förordningar om hur undervisningen skulle bedrivas. Det var dock inte frågan om någon undervisning i sig, utan det som menades vid denna tid, var att hem och kyrka skulle samverka runt det som barnen behövde lära sig. Undervisningen bedrevs i hemmen, men kyrkan bestämde vad barnen skulle lära sig. 1700-talet och ända fram till mitten av 1800-talet präglades av hemundervisning som utfördes av föräldrarna (Berglund, 1992:211). Småbarnsskolan infördes för första gången 1816 i Sverige (Holmdahl, 2000:104). Fram till 1919, då den första undervisningsplanen infördes, var det kyrkan som styrde skolan. Nu fick skolan ett nytt uppdrag: att värna ett demokratiskt samhälle (Isling, 1992:112-127).

1842 infördes skolplikt i Sverige, nu hade därmed alla barn rätt att gå i skola. ”1842 års folkskolestadga innebar att alla barn blev skyldiga att förvärva vissa kunskaper och färdigheter och att stat och kommun skulle skapa de nödvändiga förutsättningarna: utbildade lärare och skolor över hela landet” (Richardson, 1992:7). 1842 bedrevs dock undervisningen i hemmen av föräldrarna och därför var det var långt ifrån alla barn som fick den undervisning som de var berättigade till.

Det var först när den nya folkskolestadgan kom år 1882 som det genomfördes några förändringar för skolan som gynnade att majoriteten av barnen skulle få möjlighet att gå i skolan. 1882 års folkskolestadga innebar också stora omställningar för skolan. Syftet med folkundervisningen var att fostra barnen till att bli goda samhällsmedborgare. Sexårig skolplikt infördes och kyrkans kontroll skärptes. Barnen hade nu skolplikt från det året de fyllde sju upp till fjorton års ålder. Eftersom det nu blev krav på att barnen skulle erbjudas undervisning utanför hemmen, så lades det också skatter och avgifter på undervisningen. Dessa fick föräldrarna betala, vilket gjorde att långt ifrån alla föräldrar var positivt inställda till skolplikten. Många föräldrar ansåg fortfarande att deras undervisning var tillräcklig och tyckte därför att det var bättre att barnen var hemma och arbetade istället för att gå i skolan (Flising m.fl., 1996:52).

Eftersom många föräldrar var negativt inställda till skolan, hade man vid denna tid stora diskussioner om hur skolan och hemmen skulle kunna samarbeta. Det som föräldrasamverkan främst handlade om, var att få föräldrarna att över huvud taget skicka sina barn till skolan. Diskussionerna handlade till stor del om vad barnen behövde lära sig i skolan och hur undervisningen skulle läggas upp. Många föräldrar tyckte att barnen inte behövde lära sig mer än vad de själva en gång hade lärt sig i skolan (Flising m.fl., 1996:52-53, Berglund, 1992:213). De föräldrar som engagerade sig i skolans frågor, försökte att med alla medel

påverka lärarna och undervisningen. Vissa gick t.o.m. så långt att de inte lät sina barn gå i skolan, de ”skolestrejcade” (Flising m.fl., 1996:54).

Gösta W Berglund (1992:213), skriver i boken *Ett folk börjar skolan*, ”debatten om hemmens och föräldrarnas roll i skolan kan nog sägas vara lika gammal som den svenska folkskolan”. Så tidigt som i början av 1850-talet debatterades frågan om föräldrarnas roll och deras inställning till skolan i relation till resultatet av barnens skolarbete. Redan på denna tid fanns det även skriftliga dokument som tog upp föräldrasamverkan i skolan. Även fast det förekom diskussioner om vikten av att hem och skola samverkade runt barnens undervisning och fostran, så var det bara en liten del av Sveriges föräldrar som var engagerade och hade kontakt med skolan under slutet av 1800-talet och vidare på 1900-talets början. Största delen av föräldrarna hade alltså ingen kontakt alls med skolan och därför fanns det en klar och tydlig gräns mellan hem och skola (Berglund, 1992:215).

Redan i slutet av 1800-talet ansåg lärarna att föräldramöte var ett sätt som var användbart för att involvera föräldrarna i skolans arbete. Lärarna såg också sin chans att genom mötena, påverka föräldrarna så att de skulle acceptera skolans arbetssätt. Dock var det så att de föräldrar som lärarna helst ville utöva inflytande på inte kom (Flising m.fl., 1996:55).

År 1940 började myndigheterna diskutera samverkan med hemmen på allvar. I skolutredningen från detta år kan man även finna diskussioner om, på vilka sätt skolan och hemmen kunde samverka runt barnen. Diskussionerna fortsätter i betänkandet från 1946 års skolkommision och vidare i betänkandet från 1957 års skolutredning. Det nya som beskrivs, är att man nu även lägger ansvar på föräldrarna beträffande barnens skolsituation. Denna diskussion fortsätter, men tydliggörs i grundskolans läroplaner från 1962, 1969 och 1980 (Berglund, 1992:215).

Motsvarigheten till dagens styrdokument för skolan kallades i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet för normalplan och senare för undervisningsplan. År 1962 kom den första läroplanen för grundskolan, Lgr 62, denna efterföljdes av Lgr 69 och Lgr 80 (Vallberg Roth, 2002:19-20). De skrifter och dokument som idag ligger till grund för skolans verksamhet är skollagen och läroplan för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94).

Det är stora skillnader på hur mycket och omfattande de olika tidigare läroplanerna tog upp och betonade betydelsen av föräldrasamverkan. I Lgr 62 kunde man enbart utläsa en kort förklaring till vilka fördelar som fanns och varför skolan borde samarbeta med vårdnadshavarna (Skolöverstyrelsen, 1962). Det var först i Lgr 69 som samverkan beskrevs på det sättet att hem, skola och samhälle gemensamt skulle ansvara och förenas runt barnen genom ett gott samarbete. I Lgr 69 beskrevs samverkan mellan hem, skola och samhälle på ett ingående sätt. Här beskrevs i detalj hur man t ex skulle hantera ett samtal med en förälder som var upprörd eller hur ett föräldramöte kunde genomföras (Skolöverstyrelsen, 1969:11-21). När sedan Lgr 80 kom, kände man igen det mesta av texten från de två tidigare läroplanerna. Skillnaden var att texten hade förkortats betydligt, eftersom den text som tidigare ingående beskrev hur samverkan praktiskt skulle utföras har tagits bort.

Lgr 62, Lgr 69 och Lgr 80 beskrev alla att det var hemmen som hade det största ansvaret för barnens fostran, vilket gjorde att skolan och hemmen måste förenas runt barnen när det gällde de olikheter som kunde finnas i hem och skola. Därför var det, enligt dessa läroplaner, av största vikt att skolan hade kunskap om barnet som helhet. Detta var viktigt för att skolan

skulle kunna vara ett stöd för hemmen och för att skolan skulle kunna möta barnen på rätt sätt och bidra till deras utveckling på bästa sätt.

Läroplanerna beskrev att ansvaret för att en samverkan med föräldrarna skedde låg på skolan. Det var skolans uppgift att se till att den första kontakten med föräldrarna togs och det var skolans ansvar att informera hemmen om vad som hände och skedde i skolan. Alltså var det i dessa läroplaner inte viktigt med föräldrarnas engagemang för att kontakten med skolan skulle ske, utan det var istället skolans och lärarnas ansvar. Både Lgr 69 och Lgr 80 beskrev detta genom att skriva att det var på skolan ansvaret vilade, att en kontakt och samverkan kom till stånd (Skolöverstyrelsen, 1969:11, Skolöverstyrelsen, 1980:25). Dock menade Lgr 69 att allt ansvar faktiskt inte bara låg på skolan, utan det var viktigt att hemmet också kände sitt ansvar över att informera skolan om barnet och dess situation. Detta var viktigt för att läraren skulle ha möjlighet att på bästa sätt lösa sitt läraruppdrag. När Lgr 80 kom så hade det dock gjorts ett tillägg om att föräldrarnas hade ett ansvar gentemot barnens närvaroplikt i skolan. Lgr 80 beskrev att det var föräldrarnas ansvar att se till att deras barn kom till skolan (Skolöverstyrelsen, 1980:24).

I Lgr 69 beskrevs att kontakten mellan skolan och föräldrar skulle ske på lärarnas mottagningstider och om inte föräldrarna hade möjlighet att besöka läraren på den tiden så skulle en annan tid bokas efter överenskommelse. Lgr 69 beskrev också tydligt vikten av att föräldrar inte bara skulle kontaktas för att förmedla negativa händelser. Där stod: "föräldrarna bör även få reda på när en elev börjat övervinna sina svagheter och nått goda studieresultat" (Skolöverstyrelsen, 1969:21).

I Lgr 80 preciserades och utökades skolans ansvar gentemot deras skyldighet att se till att föräldrarna blev informerade om deras barns skolgång. Där stod att skolan var skyldig att se till att föräldrarna kontaktas två gånger varje år för att ha enskilda, personliga samtal (Skolöverstyrelsen, 1980:25). I denna läroplan främjades föräldrakontakten på mer än ett sätt. Det stod också att "Flera kontaktformer bör utvecklas och utnyttjas" (Skolöverstyrelsen, 1980:25). Exempel på det ges också när det vidare gick att läsa, "Åhörardagar och gemensamma utflykter kan ge föräldrarna ytterligare inblick i skolans arbete" (Skolöverstyrelsen, 1980:25). Lgr 80 menade också att föräldrarna skulle ses som en resurs i skolan, eftersom de bar på många olika yrkeserfarenheter och kunskaper som kunde användas i skolan för att ge eleverna inblick i samhället (Skolöverstyrelsen, 1980:25).

När Lgr 80 publicerades, var texten om föräldrasamverkan alltså ganska likartad, men i något förkortad version. I Lgr 80 hade man dock preciserat föräldrarnas betydelse för barnen när de skulle börja skolan. "I samverkan med föräldrar och förskola skall skolan söka förhindra att enskilda elever får problem vid skolstarten" (Skolöverstyrelsen, 1980:24).

3.5.1 Sammanfattning: Förändring och utveckling av skolan och föräldrasamverkan

Det som är skillnaden idag mot det man kan läsa i de tidigare historiska dokumenten angående föräldrasamverkan är att historiskt sett så var föräldrarnas roll i skolan mer av det informativa slaget. Föräldrarna skulle ge skolan upplysningar om deras barn som syftade till att främja deras skolgång. I Lgr 80 skulle föräldrarna vara mer involverande och medverkande i barnens skolgång. I denna läroplan betonades också att skolan skulle ta tillvara på föräldrarnas kunskaper och erfarenheter ifrån olika yrken (Skolöverstyrelsen, 1980:25). Det som också är en stor skillnad mot idag är att i de historiska läroplanerna fanns formulerade metoder på hur man skulle gå tillväga för att en god samverkan skulle komma till stånd.

I ett historiskt perspektiv kan man se att det har funnits former för samverkan i mer eller mindre grad ända sedan mitten av 1800-talet. Det har också i alla tider funnits föräldrar som har klagat på skolan och lärarna har också ansett att det har varit svårt att få föräldrarna till skolan, framförallt de föräldrar som skolan helst vill ha ett samarbete med.

I dagens läroplan, Lpo 94, har mycket av den text om föräldrasamverkan som fanns i de gamla läroplanerna försvunnit. Det som är kvar är dock inget nytt, utan man kan utifrån de gamla läroplanerna se likheter med det som står skrivet i Lpo 94. Den största likheten är att det fortfarande är skolans ansvar att informera föräldrar och ta reda på elevernas hemsituation. I dagens läroplan finns det inga riktlinjer uppsatta just ifråga om föräldrars betydelse i övergången mellan förskola och skola så som det klart och tydligt står beskrivet i Lgr 80. Att läroplanerna har förändrats över tid går att relatera till de samhällsförändringar som har skett under 1900-talet.

3.6 Vad säger nuvarande läroplaner?

Här kommer vi att redogöra för vad som står i nutida läroplaner för förskolan och skolan med fokus på samverkan mellan hem och förskola/skola.

3.6.1 Förskolans läroplan

Vårdnadshavare har ansvaret för sina barns fostran och utveckling. Förskolan skall komplettera hemmet genom att skapa bästa möjliga förutsättningar för att varje barn skall kunna utvecklas rikt och mångsidigt. Förskolans arbete med barnen skall därför ske i ett nära och förtroendefullt samarbete med hemmen. Föräldrarna skall ha möjlighet att inom ramen för de nationella målen vara med och påverka verksamheten i förskolan. Att förskolan är tydlig i fråga om mål och innehåll är därför en förutsättning för barnens och föräldrarnas möjligheter till inflytande.

Riktlinjer

Alla som arbetar i förskolan skall:

- visa respekt för föräldrarna och känna ansvar för att det utvecklas en tillitsfull relation mellan förskolans personal och barnens familjer.

Arbetslaget skall

- ansvara för att varje barn tillsammans med sina föräldrar får en god introduktion i förskolan,
- föra fortlöpande samtal med barnens föräldrar om barnets trivsel, utveckling och lärande både i och utanför förskolan samt genomföra utvecklingssamtal,
- ge föräldrarna möjligheter att utöva inflytande över hur målen konkretiseras i den pedagogiska planeringen,
- beakta föräldrarnas synpunkter när det gäller planering och genomförande av verksamheten och
- se till att föräldrarna blir delaktiga i utvärderingen av verksamheten.

(Skolverket, 2006a:11-12)

3.6.2 Skolans läroplan Lpo 94

Skolans och vårdnadshavarnas gemensamma ansvar för elevernas skolgång skall skapa de bästa möjliga förutsättningarna för barns och ungdomars utveckling och lärande.

Riktlinjer

Alla som arbetar i skolan skall

- samarbeta med elevernas vårdnadshavare så att man tillsammans kan utveckla skolans innehåll och verksamhet.

Läraren skall

- samverka med och fortlöpande informera föräldrarna om elevens skolsituation, trivsel och kunskapsutveckling, och
- hålla sig informerad om den enskilda elevens personliga situation och därvid iaktta respekt för elevens integritet.

(Skolverket, 2006b:14)

3.6.3 Jämförelse av nutida läroplaner

I dagens läroplaner finns riktlinjer uppsatta för huruvida samverkan mellan hem och skola bör fungera. Det finns dock inga mål som verksamheterna måste nå upp till. Om man jämför dagens två läroplaner, så är det i förskolans läroplan, som man finner flest riktlinjer om föräldrasamverkan och föräldrarnas betydelse för barnens utveckling och lärande. Det finns också en markant skillnad i frågan om vem som har ansvar för att samverkan kommer till stånd. I förskolan är det pedagogernas ansvar att upprätthålla en god samverkan med hemmet. I skolan är detta istället rektorns ansvar (Skolverket, 2001-2002:31-32).

3.7 Sammanfattning: Bakgrund och teoretiska utgångspunkter

I det här avsnittet har vi tagit upp den bakgrund som vi anser är relevant för att få en djupare förståelse för vårt syfte och frågeställningar. Vi har också tagit upp de teoretiska utgångspunkterna som vårt arbete bygger på.

Vi började med en kort sammanfattning av den sociokulturella teorin, där vi kunde se betydelsen av samspel, kommunikation och dialog i relation till barns utveckling och lärande. Vi fortsatte med att ta upp argument till varför samverkan bör ske. Vi upptäckte att samhället uppfattar samverkan som viktigt eftersom det nämns både i skollagen, läroplaner, skolplaner och lokala arbetsplaner. Men det är inte bara våra styrdokument som ger argument för att föräldrasamverkan bör ske, man kan också se vinster hos barnen i form av högre resultat i skolan och bättre kvalitet i verksamheten. Vi har i detta avsnitt också tittat närmare på vilka samverkansformer som är vanliga i förskola och skola. Där såg vi att den största skillnaden mellan förskolan och skolan, är att det sker mer daglig kontakt mellan föräldrar och pedagoger i förskolan.

Genom att göra en tillbakablick på samhällets och familjers utveckling över tid, fick vi insyn i hur samhället har förändrats och därmed också familjernas olika livssituationer. Familjens villkor har alltså förändrats från det att modern var hemma med barnen till att båda föräldrarna började förvärvsarbeta och barnen började tillbringa mer tid i förskola. Vi har också tittat närmare på några av de faktorer som kan inverka på föräldrasamverkan. Här spelar föräldrars olika värderingar, kunskaper och tidigare erfarenheter in och påverkar hur mötet mellan pedagog och förälder blir.

Vi har också i detta avsnitt tagit ett historiskt perspektiv på både förskola och skola där vi såg att förskolans historia gentemot skolans är relativt kort. Den första läroplanen kom först 1998. Vi har också gjort en historisk tillbakablick på vad som står skrivet i de gamla läroplanerna Lgr 62, Lgr 69 och Lgr 80, just i fråga om samverkan mellan hem och skola. Det visade sig att föräldrasamverkan har varit ett begrepp som har funnits med i läroplanerna ända sedan första läroplanen, Lgr 62 kom. Slutligen kommer ett stycke där vi skriver om vad som står i dagens läroplaner för förskola och skola, och då angående samverkan mellan hem och skola.

4. Resultat

Här nedan följer vårt sammanställda resultat från intervjuerna med föräldrar till barn i två förskoleklasser. I resultatet kommer våra intervjufrågor inte att synas utan svaren redovisas i en löpande text med utvalda citat från föräldrar. Vi har i vår analys sökt efter mönster och vi har funnit följande fyra teman: *Mellan tidsbrist och engagemang*, *Gemensamt ansvar*, *dialog och insyn*, *Problem och svårigheter i samverkan* samt *Samverkan från förskola till förskoleklass*. I vår resultatredovisning har vi valt att benämna intervjupersonerna som förälder A-G (se avsnittet *urval och avgränsningar*).

Vi inleder det här avsnittet med ett talande citat ur vår litteraturstudie som passar väl in med våra resultat av föräldraintervjuerna. ”De officiella dokumenten säger att föräldrarna ska utöva inflytande på verksamheterna. Det verkar också vara en självklarhet för alla – tills man frågar föräldrarna” (Flising m.fl., 1996:154). Här nedan kommer vår sammanställning av vad de intervjuade föräldrarna anser om detta.

4.1 Mellan tidsbrist och engagemang

Larsson (2007:6-7), skriver att dagens föräldrar är tidspressade och påverkas av olika faktorer t ex arbetslivsfaktorer, familjefaktorer, konsumtions- och boendefaktorer etc. (se avsnittet *Familjers olika livssituationer - då och nu*). Det är givetvis svårt att veta vad dessa föräldrar har för orsaker till sin tidspress men att de inte har tid bekräftas av flera av de intervjuade föräldrarna. En förälder uttrycker att viljan finns men inte tiden:

Tiden saknas hela tiden. Jag skulle gärna vilja prata mer med barnets fröken men man har ju aldrig tid. Jag skulle ju kunna gå med in men det går ju fortare att bara lämna av henne på skolgården (Förälder A).

Vi kan som sagt inte veta varför dessa föräldrar inte har tid. Föräldern har ett yrkesliv som ska kombineras med familj, hem och socialt liv. Statens folkhälsoinstitut skriver att ”en annan svårighet som absolut inte ska underskattas är att många föräldrar är svåra att nå eftersom de är pressade mellan tuffa yrkeskrav, långa arbetsresor och olika vardagsuppgifter som måste hinnas med” (2008:20).

Även Flising m.fl. (1996:24-26), nämner ett antal komponenter som påverkar föräldrarnas möjligheter att samarbeta med pedagogerna t ex gå på föräldramöten. De menar att det ibland krävs en hel del planering av föräldrarna för att de ska kunna komma på dessa eftersom de har många relationer och aktiviteter som ska gå ihop (se tidigare avsnitt *Familjers olika livssituationer - då och nu*).

Ingrid Pramling Samuelsson och Elisabeth Doverborg (2001:60-61), skriver att föräldrar inte kommer till stora och formella möten. De menar att detta beror på att föräldrar vill samarbeta om sitt eget barn och inte allmänt. Denna bild bekräftas av en förälder som säger så här:

Jag går inte ens på mötena, jag tycker inte att jag behöver så mycket inflytande och förresten så har jag inte tid [samtalet fortlöper om andra saker, sedan kommer vi in på ämnet igen] Jag känner att jag inte behöver

ha så mycket inblick, jag litar på att de vet vad de gör men om jag känner att något är fel eller om jag undrar något så säger jag ju till (Förälder E).

Förälder E upplever alltså att hon inte har tid att gå på möten och att hon inte behöver så mycket inflytande. I läroplanen för förskolan står det att föräldrarna måste ges insyn i verksamheten för att kunna ha möjlighet till inflytande (Skolverket, 2006a:11-12). Flising m.fl. (1996:41), skriver också att om inte föräldrarna vet vad de har för möjligheter till samverkan har de svårt att kunna ta några egna initiativ. Det gäller alltså för lärarna att ge information som får föräldrarna att förstå varför man ska samverka, annars är det inte heller meningsfullt att göra det (Pramling Samuelsson & Doverborg, 2001:60). Om förälder E inte kommer på de möten som ordnas, hur ska hon då kunna få insyn i verksamheten?

Förälder E antyder också att samverkan inte är nödvändigt eftersom föräldern säger att hon/han litar på att pedagogerna vet vad de gör. Skolverket (2001-2002: 37), har också i sin undersökning fått fram att föräldrar anser att personalen i skolan kan verksamheten bäst och att de därför får ta sitt ansvar för barnen. Föräldrarna litar alltså på lärarnas kompetens.

Det är också så att föräldrar inte vill samma saker, de behöver olika mycket samverkan med förskola och skola. Det behöver för den delen inte betyda att de ser detta som något problem. Förälder E:s uttalande kan alltså betyda att föräldern känner tillit till verksamheten och är helt enkelt nöjd med samverkan (Flising m.fl., 1996:158).

Samverkan mellan hem och förskola/skola måste ha tydliga riktlinjer och förstås av föräldrarna för att få dem att vilja komma på de möten som anordnas. Samarbetet bör alltså kännas så pass meningsfullt att det prioriteras före andra förpliktelser. Detta kan vi också hänvisa till skolans historia där det redan för hundra år fanns lärare som klagade på att de föräldrar som de helst ville utöva inflytande på inte kom (Flising m.fl., 1996:55-91) (se avsnittet *Skolans historia*).

Sammanfattningsvis verkar det alltså som att de intervjuade föräldrarna i stort är tidspressade och inte hinner gå på möten i förskola och skola. Av svaren i våra intervjuer kan vi också dra slutsatsen att det både finns de föräldrar som vill ha inflytande och de som inte vill det.

4.2 Gemensamt ansvar, dialog och insyn

Att föräldrar inte kommer till föräldramöten kan enligt en annan förälder även ha andra orsaker än tidspress. Myndigheten för skolutveckling (2007:4), skriver att föräldramöten idag ofta tenderar att bli enbart informationsmöten. Det blir en form av envägskommunikation där läraren pratar till föräldrarna och de kommer inte till tals. Flising m.fl. (1996:121), skriver att för att alla ska våga komma till tals är bra om man lär känna varandra. Detta stämmer väl överens med en förälder som säger så här:

Jag tycker föräldramötena är tråkiga. Jag skulle vilja att mötena var mer informella, vi skulle kunna ha lite grillfester och sånt istället. Då skulle man kunna lära känna varandra bättre och folk vågar öppna sig mer. Man skulle kunna snacka lite mer o så. Som det är nu är det ingen öppen dialog och det är ändå ingen som vågar prata på dom där mötena (Förälder B).

Förälder B är inte ensam i sin åsikt om att mötena borde vara mer informella. Skolverket (2001-2002:45), har i sin nationella kvalitetsgranskning funnit att föräldrar hellre går på andra, mer informella, aktiviteter som skolan anordnar, istället för att komma på

föräldramöten. Myndigheten för skolutveckling (2007:4), menar också att det blir allt mer vanligt att lärare försöker finna andra former för föräldrasamarbete av det mer informella slaget. Avsikten är att stärka samtalet och sätta dialogen i fokus. Föräldern i citatet ovan uttrycker att det borde skapas en mer öppen dialog. Detta är också något som enligt det sociokulturella perspektivet är viktigt. I det här sammanhanget blir kommunikation och dialog alltså grundläggande faktorer för att ett samarbete ska komma till stånd (se avsnittet *Den sociokulturella teorin: Barnet och den sociala omgivningen i fokus*).

Flising m.fl. (1996:16), menar att ett gott samarbete med föräldrarna är mycket betydelsefullt för framgången i läraryrket. För att en pedagog ska kunna utöva sitt yrke blir det därför viktigt att lära känna barnen och dess egenskaper. I ett sociokulturellt perspektiv blir detta centralt eftersom pedagogen kan ta hjälp av föräldrarna för att ta reda på var barnet befinner sig i sin utveckling och på så sätt kunna utforma sin verksamhet utifrån barnens intressen och erfarenheter (se sociokulturell teori). En förälder uttrycker sin uppfattning om det här:

Jag tycker att det är pedagogernas ansvar att lära känna mitt barn men det är ju mitt ansvar att ge dem information om barnet. Jag är ju den som känner mitt barn bäst (Förälder A).

I föräldrarnas uttalande blir det alltså tydligt att vi som lärare och föräldrar har olika roller i föräldrasamarbetet. Lärarna som experter på verksamheten (Skolverket, 2004:121) och föräldrarna som experter på sina barn (Flising m.fl., 1996:46). Lärarna som har erfarenhet av verksamheten sitter inne med information som föräldrarna i många fall vill ha (Skolverket, 2004:121). Föräldrarna i sin tur kan också inneha kunskaper om barnet, som kan vara betydelsefulla för pedagogen att få veta om. Här kommer en makt-aspekt in eftersom den som innehar information och kunskap har ett övertag över den andra parten (Skolverket 2001-2002:75). Fredriksson (1991:101), menar dock att samverkan inte handlar om att någon ska utöva sin makt över någon annan. Istället handlar det om att man i föräldrasamarbetet gemensamt skall använda sina kunskaper för barnets bästa.

I läroplanerna för förskola och skola står det att verksamheterna ska vara ett komplement till hemmet (Skolverket, 2006b:5 & Skolverket, 2006a:11-12). Skillnaden mellan förskola och skola är däremot att i förskolan är det pedagogernas ansvar att samverka med föräldrarna medan det i skolan istället är rektors ansvar att se till att hem och skola samverkar (Skolverket, 2001-2002:31-32). Detta är inte alltid tydligt och en förälder säger så här:

Om jag ska få reda på något ställs det krav på mig att ta reda på det. I förskolan fick man mer automatiskt information (Förälder D).

Föräldern ser det alltså som sitt ansvar att ta reda på saker som händer i förskoleklassen medan ansvaret i själva verket ligger på läraren som enligt läroplanen skall ge kontinuerlig information om barnets tid i förskoleklassen (Skolverket, 2006b:14). Att föräldern upplever att de fick mer automatisk information om barnet i förskolan har troligtvis att göra med det dagliga mötet vid hämtning och lämning.

Sammanfattningsvis vill föräldrar ofta ha samverkan men då i mer informella sammanhang. Ansvarsfördelningen är ibland otydlig och en del föräldrar verkar enligt vår studie känna högre krav på sig än vad de egentligen har.

4.3 Problem och svårigheter i samverkan

”En bra kontakt med föräldrarna kan vara en drivkraft, något som gynnar barnet och verksamheten som helhet, men när samverkan inte fungerar blir det en källa till irritation” (Skolverket, 2004:120). En av de intervjuade föräldrarna uttalade sig om att det blev en för ”stor grej” att ta kontakt eftersom hon nästan aldrig träffade läraren. Detta resulterade enligt den intervjuade i att hon då istället lät bli att ta kontakt om vad hon kallade för småsaker. En annan förälder ger också uttryck för en viss irritation när hon gör följande uttalande:

IP: När jag ville prata om min dotters läsning så kände jag med en gång att fröken bara hade taggarna utåt. Jag tror det kan bero på att hon känner sig osäker för att hon vet att jag har kunskaper om detta. Jag tror inte att hon ville prata mer med mig då eftersom hon bara slätade över min fråga. Jag kände att det kanske vore lika bra att inte bry sig.

Intervjuare: Vad var det du inte ville bry dig om?

IP: Om att bråka om läsningen. Jag menar att jag inte orkar strida om det just nu, det kanske blir bättre sedan ändå (Förälder D).

Föräldern i citatet ovan befinner sig i en beroendeställning till läraren eftersom hon upplever problem med dotterns läsning. Samtidigt vet läraren att föräldern har kunskaper och har enligt föräldern därför taggarna utåt. Detta skriver också Fredriksson (1991:101) om, hon menar att båda parterna i en relation måste mötas på samma plan för att få en maktbalans och för att en dialog, som kännetecknas av ömsesidighet, skall komma till stånd. Risker här är att föräldern och läraren istället hamnar i en konflikt med varandra. Flising m.fl. (1996:157), skriver att det som kan hända vid konflikter och meningsskiljaktigheter är att pedagogen känner sig kritiserad i sin verksamhet varpå föräldern inte längre vågar fråga mer. Samarbetet kan då avstanna. Andersson (1999:149), skriver att om inte föräldrar och personal kan komma överens kan även små saker förstöras upp. Konflikten kan därefter spridas och gå ut över barnen (Se även avsnittet *varför föräldrasamverkan?*)

En annan förälder uttrycker sitt missnöje med samverkan i förskoleklassen på följande sätt:

I förskoleklassen har jag nästan bara kontakt om det hänt något eller om det är något negativt. Det hade faktiskt varit roligt att få höra något positivt ibland (Förälder E).

Folkhälsoinstitutet (2008:13), menar att det är viktigt att inte bara ha kontakt med föräldrarna när det är något negativt som skall meddelas. Om man tar ett historiskt perspektiv på detta ser vi att det länge har sett ut på liknande vis men förr i tiden förväntades föräldrarna ta upp saker på lärarnas besökstid. Idag däremot har föräldrarna möjlighet att vara med barnen i förskolan och förskoleklassen i stort sett när som helst. Det kan dock ändå vara svårt att få till en kontakt eftersom det finns flera faktorer, såsom föräldrars och pedagogers arbetstider att ta hänsyn till.

Sammanfattningsvis kan man se att det finns fall där föräldrarna inte upplever att samverkan fungerar på det sätt som skulle vara önskvärt. Problemen varierar och en förälder upplever att läraren bara har taggarna utåt och att det således inte går att få till någon samverkan. En annan förälder uttrycker svårighet i att kontakten endast sker när det är något negativt.

4.4 Samverkan från förskola till förskoleklass

En genomgående upplevelse hos föräldrarna är att samverkan blir annorlunda när barnet börjar i förskoleklass. Detta bekräftas också av Flising m.fl. (1996:97), som skriver att samverkan får en annan struktur när barnen blir äldre. Flera av de intervjuade föräldrarna upplever samverkan i förskolan som positiv, där fick de mycket respons på vad som skett under dagen, både små och stora saker. När deras barn nu istället går i förskoleklass får de inte längre respons om deras barn i samma utsträckning. För att ta ett exempel så uttrycker en förälder detta på följande vis:

Kontakten är mindre nu. Man hör av fröken ibland. I förskolan såg man pedagogerna mer dagligen. Jag kan inte heller säga att vi har någonting att säga till om längre. I förskolan hade vi mer inflytande (Förälder B).

Föräldern uttrycker alltså att samverkan har minskat. Flising m.fl. (1996:97), skriver att när barnen blir äldre måste de gradvis också få ökat ansvar. I förskoleklassen är det alltså befogat att samverkansformerna förändras, eftersom barnen blir äldre och därigenom kan ta mer eget ansvar.

Föräldrarna i våra intervjuer känner också högre krav på sig i förskoleklassen än i förskolan. Många nämner att de måste tänka på att barnet ska ha med sig gymnastikpåse och matsäck och det blir viktigare att hålla tider. Många verkar känna krav på sig att själva hålla reda på vad barnen gör i förskoleklassen och vad de ska lära sig. En förälder uttrycker speciellt de ökade kraven genom detta uttalande:

Hoppet är så stort mellan den trygga förskoletiden mot förskoleklassen. Kraven ökar ju äldre de blir, nu måste man ta hit dom även om man skulle vilja vara hemma och vara ledig. Det blir seriösare liksom, sötebrödsdagarna är över (Förälder D).

Flera föräldrar verkar alltså missnöjda med förändringen av samverkan när deras barn börjar i förskoleklass men det finns också föräldrar som är nöjda med samarbetet i förskoleklassen. Två av de intervjuade föräldrarna ansåg att det inte är så stor skillnad på samverkan just mellan förskolan och förskoleklassen. En av föräldrarna tycker att de har fått bra information och all den hjälp och stöttning de behöver för sitt barn i förskoleklassen. Den andra föräldern som verkar nöjd med samverkan i förskoleklassen uttrycker dock att samverkan är mer bristfällig när barnen kommer upp i ettan och tvåan vilket hon har erfarenhet av från sina äldre barn. Därför ser hon det inte som att samverkan minskar i någon större omfattning från förskola till förskoleklass.

Sammanfattningsvis kan vi se att en genomgående upplevelse hos föräldrarna alltså är att samverkan är mindre i förskoleklassen. Flera av de intervjuade anser också att det är stora skillnader i fråga om samverkan mellan dessa verksamheter, men det finns också föräldrar som av olika orsaker inte tycker att samverkan minskar eller förändras i övergången till förskoleklass.

4.5 Sammanfattning: resultatredovisning

För att sammanfatta vårt första tema, *mellan tidsbrist och engagemang* verkar det alltså som att de intervjuade föräldrarna i stort är tidspressade och inte hinner gå på möten i förskola och skola. Av svaren i våra intervjuer kan vi också dra slutsatsen att det både finns de föräldrar som vill ha inflytande och de som inte vill det. I vårt andra tema, *gemensamt ansvar, dialog och insyn* upptäckte vi att föräldrar ofta vill ha samverkan men då i mer informella sammanhang. Ansvarsfördelningen är ibland otydlig och en del föräldrar verkar enligt vår studie känna högre krav på sig än vad de egentligen har. Det tredje temat, *problem och svårigheter i samverkan* gav oss förståelse för att det finns de föräldrar som upplever att samverkan inte fungerar på det sätt som skulle vara önskvärt. Problemen varierar och en förälder upplever att läraren bara har taggarna utåt och att det således inte går att få till någon samverkan. En annan förälder uttrycker svårighet i att kontakten endast sker när det är något negativt. I det sista temat, *samverkan från förskola till förskoleklass* kan vi se att en genomgående upplevelse hos föräldrarna alltså är att samverkan är mindre i förskoleklassen och att det är stora skillnader mellan dessa verksamheter. Det finns dock också föräldrar som av olika orsaker inte tycker att samverkan minskar i övergången till förskoleklass.

5. Slutdiskussion

Vi har i detta arbete haft som syfte att få en fördjupad kunskap om föräldrars uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass, och att jämföra deras uttalade förhållningssätt med de riktlinjer som är rådande i dagens förskola och skola. För att kunna besvara vårt syfte har vi använt oss av litteraturstudier och dokumentanalys. Vi har också genomfört sju kvalitativa intervjuer med föräldrar som har barn som nu går i förskoleklass. För att kunna besvara vårt syfte har vi utgått från tre frågeställningar. Dessa är:

- Varför bör samverkan ske och med vilka argument?
- Hur upplever föräldrar att samarbetet med pedagogerna fungerar?
- Hur ser riktlinjerna för samverkan ut i läroplanerna?

Vi kommer i följande diskussion att föra ett resonemang om vi uppnår vårt syfte av att besvara dessa frågor genom att vi diskuterar vår metod och analyserar vårt resultat. Vi kommer också att ställa vårt resultat gentemot vilken yrkesrelevans detta har.

Utifrån våra intervjusvar har vi dragit slutsatsen att de allra flesta föräldrar tycker att ett gott samarbete är viktigt. Föräldrarna vill ha insyn i verksamheterna, men de vill att det skall vara enkelt att få denna insyn. Om det blir komplicerat och tar tid att få till stånd en samverkan med pedagogerna väljer många föräldrar istället bort det.

Vi har genom vår dokumentanalys av skolans styrdokument och läroplaner förstått att föräldrasamverkan har att göra med förskolans kvalitet och barnens studieresultat i skolan. Om då inte denna samverkan fungerar på ett tillfredsställande sätt vad händer då med förskolans kvalitet och skolbarnens resultat? Det är viktigt för oss som pedagoger att vara medvetna om, att det i vårt yrke kommer att komma tillfällen då det uppstår problem i samarbetet med föräldrarna. Vi anser att en medvetenhet om att det finns olika sorters föräldrar med olika förutsättningar och vilja till att samarbeta, gör att vi förstår problemen och att vi i vårt yrke därigenom har möjlighet att värja oss och hantera detta för att kvaliteten i verksamheten skall bli så hög så möjligt och för att barnen ska nå goda studieresultat i skolan. Vi har också förstått betydelsen av att ge föräldrarna information om formerna för och syftet med samverkan för barnens bästa och för att de skall känna trygghet och trivas i verksamheten.

Vi har också förstått vikten av att vi måste acceptera att det finns föräldrar som inte vill ha så mycket insyn och samverkan. En av de intervjuade föräldrarna anser att samverkan inte behövs för att man kan förlita sig på pedagogerna eftersom de kan verksamheten bäst. De föräldrar som säger så här är antagligen trygga i verksamheten och därför anser de inte att de behöver mer insyn. Föräldrar vill olika saker, en del är nöjda med samverkan andra inte (Flising m.fl., 1996:156). De behöver och vill alltså ha olika mycket samverkan (Skolverket, 2005:37). Vi har kommit fram till att det är viktigt att inte dra alla föräldrar över en kant och att det också är viktigt att acceptera och förstå att anledningen till deras ståndpunkter kan ha flera olika orsaker.

Vad får då det sociokulturella perspektivet för betydelse när det gäller föräldrasamverkan i förskola och skola? Det är betydelsefullt eftersom det ser kommunikation och samspel som viktiga aspekter, att förstå att det inte enbart är viktigt att kommunicera och samspela med barnen. Föräldrarna är ju en stor del av barnens liv. Speciellt de små barnen där föräldrarna har huvudansvaret för sina barns fostran (Andersson, 1999: 140). Därför kan man inte ”välja bort” föräldrarna men man måste vara införstådd med att föräldrarna kan välja bort samverkan med pedagogerna. Det gäller att sträva mot att samverka med föräldrarna på bästa sätt, för att de ska få inblick i verksamhetens mål och ha möjlighet till inflytande. Detta är ju också något som går att hänvisa till läroplanerna, Lpfö 98 och Lpo 94, som tydligt skriver att ansvaret att informera föräldrarna om barnets situation i verksamheten ligger på pedagogerna. Föräldrarna måste alltså inte samverka men eftersom de har en känslomässig roll till barnet, vill de allra flesta antagligen det ändå. En annan aspekt är att förskolan och förskoleklassen dessutom är frivilliga verksamheter, vilket gör att föräldrarna inte måste lämna sina barn där. Här ligger det alltså ett ännu större ansvar på pedagogerna att se till att verksamheten är inbjudande både för barnen och för föräldrarna.

I vår studie har det även visat sig att samverkan och dess syfte i skola och förskola har genomgått förändringar och utvecklats över tid. Även samhället och familjernas situation har förändrats. För oss som pedagoger är detta en lärdom att ta till oss när det gäller förståelsen av att föräldrar är olika och att vi måste ha en beredskap för att kunna möta förändringar i skolans och förskolans framtida verksamheter.

Enligt läroplanerna har både förskolan, skolan och hemmet ansvar för barnets utveckling, trivsel och trygghet (Skolverket, 2006a:14, Skolverket, 2006b:4). I dagens läroplaner är delaktighet och engagemang viktiga bitar som också har med de demokratiska värdena att göra. Barnens hembakgrund tillsammans med förskolans och skolans miljö har alltså betydelse för barnens lärande och deras trivsel. Även föräldrarnas inställning till förskolan och skolan har betydelse. Samverkan innebär att man verkar i samma riktning och med samma övergripande syfte, alla måste därför samarbeta mot samma mål och inte konkurrera med varandra. Därför är det av stor betydelse att förskolan och skolan arbetar med samverkan för att överbrygga de klyftor som eventuellt kan finnas och som kan påverka barnen. Vi måste se till att barnen lyckas i skolan även om deras föräldrar inte gjorde det.

5.1 Metoddiskussion

Eftersom vårt syfte med studien var att få fördjupad kunskap om föräldrars egna uppfattningar om samverkan med skola i övergången från förskola till förskoleklass, och att jämföra deras uttalade förhållningssätt med de riktlinjer som är rådande i dagens förskola och skola valde vi att använda oss av litteraturstudier, dokumentanalys och kvalitativa intervjuer. Genom litteraturstudierna och dokumentanalysen har vi kunnat titta närmare på forskningsläget och satt oss in i vårt problemområde genom att bl.a. studera läroplaner och styrdokument.

Eftersom vi alltså ville ta reda på hur föräldrar uppfattade samverkan såg vi kvalitativa intervjuer som en god och tillförlitlig undersökningsmetod. Svårigheten i metoden ligger dock främst i, att vi själva är något ovana som intervjuare. Detta har vi emellertid försökt överkomma med hjälp av våra provintervjuer. En stor fördel som vi ser med kvalitativa intervjuer med föräldrar är att vi kan se en direkt koppling till vårt yrkesliv eftersom vi får reda på, för oss, verkliga personers uppfattningar. Vi kan alltså koppla våra intervjupersoners upplevelser till våra egna framtida arbetsplatser.

Vi upptäckte också att intresset att medverka var svalt från pappornas håll och vi lyckades bara få tag i två pappor som var villiga att ställa upp på våra intervjuer. Helst av allt hade vi velat intervjua lika många mammor som pappor men det var inte så lätt som vi trott. Det slutade alltså med att vi intervjuade fem mammor och endast två pappor.

Vi har läst vår utbildning på distans vilket varit fördelaktigt i fråga om boende och möjligheter till extra arbete etc. När vi nu skulle genomföra den här studien upptäckte vi dock nackdelarna med att bo på en liten ort. För det första att det i ett litet samhälle ibland kan bli svårt att anonymisera intervjupersoner och verksamheter. För det andra att få tag i relevant litteratur vilket också har varit en svårighet på vår lilla ort. Även om personalen på vårt lokala bibliotek varit hjälpsamma så är tyvärr litteraturutbudet begränsat. Vi har därför även besökt Göteborg och biblioteken där.

5.2 Slutsats

Vi anser oss ha besvarat våra frågeställningar men vi menar att det inte finns några absoluta sanningar i föräldrars upplevelser när det handlar om samverkan i förskola och skola. Vi har funnit att det finns så många faktorer som spelar in i hur mycket samverkan föräldrarna vill ha i förskolan och skolan. Föräldrarnas engagemang påverkas troligen av föräldrarnas insyn i verksamheten men man måste relatera detta till att många föräldrar inte ens vet vilka möjligheter till insyn de har rätt till. Utan insyn kan föräldrarna inte heller veta vad de kan kräva i fråga om samverkan.

En slutsats som vi också har dragit är att det är skillnad i föräldrasamverkan mellan förskola och skola, både i omfattning och på vilket sätt samverkan sker. Vi har sett att den är betydligt mindre i förskoleklassen än i förskolan. Men detta spelar kanske inte så stor roll ur barnens perspektiv (Flising m.fl., 1996:97). De blir ju äldre och behöver lära sig att ta mer och mer ansvar. Föräldrarna verkar dock sakna den nära kontakt de upplevt under förskoleperioden samtidigt som de inte verkar ha riktigt tid med samverkan i samma utsträckning längre. En annan aspekt är också att läroplanernas riktlinjer för samverkan också blir mindre omfattande i skolans läroplan mot vad de är i förskolans. Detta är kanske en bidragande orsak till varför samverkan förändras när barnen börjar skolan.

Kontentan av vårt arbete är att föräldrars engagemang och en god samverkan med pedagogerna har stor betydelse för förskolans kvalitet och barnens studieresultat. Ämnet är relevant för vårt yrke eftersom vi nu förstår vikten av att verkligen se föräldrarna som en tillgång i verksamheten och inte som något hinder. Läroplanen Lgr 80 förespråkade att man i skolan skulle ta tillvara på föräldrarnas kompetenser i olika yrken. De skulle aktivt bidra till att barnen fick kunskaper om olika yrken och de skulle också vara med och förbättra skolans miljö (Skolöverstyrelsen, 1980:25). Kanske är det så att läroplanerna i en framtid borde återgå till vissa av de riktlinjer, som stod i de gamla dokumenten, för att återigen knyta an föräldrarna på ett bättre sätt. Förskolans läroplan säger dock att föräldrarna skall ha möjlighet att vara med och påverka verksamheten (Skolverket, 2006a:11). Utifrån de svar vi fick i intervjuerna så tror vi inte att flertalet föräldrar idag prioriterar detta, även om förskolorna skulle erbjuda det. Den samverkan som föräldrarna oftast prioriterar är den som berör deras egna barn men det kan också bero på att föräldrarna litar på att lärarna gör sitt jobb.

5.3 Vidare forskning

Något som hade varit intressant att forska vidare på är att inte bara se samverkan ur föräldrarnas perspektiv på det sätt som vi har gjort i denna studie, utan att också titta närmare på vilka skillnader som kan finnas mellan att vara mamma eller pappa till barn i förskola och förskoleklass. Har mammor och pappor samma roller? Blir de bemötta och välkomnade på samma sätt när de möter pedagoger i ett kvinnodominerat yrke? Vi skulle alltså vilja utvidga avgränsningen och inte enbart se på uppfattningar om samverkan utifrån aspekten att man bara är förälder som vi har gjort i denna uppsats.

Att titta djupare i frågan om vinsterna med samverkan ur barnens perspektiv skulle också kunna ge ett bidrag till forskningen. Att även ta in pedagogernas perspektiv hade varit relevant för att utvidga vår undersökning med.

Ämnet samverkan ur föräldrars perspektiv har varit ett otroligt intressant och relevant forskningsområde. Däremot känner vi att det säkert hade blivit ännu mer intressant om vi hade haft tid och möjlighet att utvidga vår undersökning till att intervjua fler föräldrar. Det hade också varit intressant att göra en mer omfattande undersökning på mer än en ort och en skola.

Något som vi inte funnit i litteratur är forskning om samverkan med föräldrar till barn som far illa, men det har ändå på något sätt fångat vårt intresse. Vad händer med samverkan i de fall där pappa slår mamma, där en förälder är svårt sjuk, när någon i familjen dör eller en förälder är alkoholist? Vad händer då barnets trygga punkt inte längre är hemma?

6. Referenslista

Böcker

Ahrne, Göran; Roman, Christine & Franzén, Mats (1996). *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Bokförlaget Korpen: Göteborg.

Andersson, Inga (1999). *Samverkan för barn som behöver*. 2:a upplagan. HLS Förlag: Stockholm

Andersson, Nils (1994). *Mötas kring barnen*. Studentlitteratur: Lund.

Berglund, Gösta W (1992). "Hemmet och skolan" i Richardsson, Gunnar (red). *Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år 1842-1992* (s 211-218). Fritzes: Stockholm.

Brun Hansen, Margrethe. (2006) *Kompetenta föräldrar*. Runa Förlag: Stockholm.

Claesson, Silwa (2002). *Spår av teorier i praktiken*. Studentlitteratur: Lund.

Dysthe Olga & Igland, Mari-Ann (2003). "Vygotskij och sociokulturell teori" i Dysthe, Olga (red.) *Dialog, samspel och lärande* (s 75-94). Studentlitteratur: Lund.

Flising, Lisbeth, Fredriksson, Gunilla & Lund, Kjell. (1996). *Föräldrakontakt. En bok om att skapa, behålla och utveckla ett gott föräldrasamarbete*. Informationsförlaget: Stockholm.

Folkhälsoinstitutet (2008). *Möten med föräldrar*. Finns att hämta på: www.fhi.se

Fredriksson, Gunilla. (1991). *Föräldrasamarbete i förskolan*. Studentlitteratur: Lund

Gars, Christina (2002). *Delad vårdnad? Föräldraskap och förskolläraryuppgift i den offentliga barndomen*. HLS Förlag. Stockholm.

Gilje, Nils & Grimen, Harald (1992). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Daidalos förlag.

Gran, Birgitta (1982). *Från förskola till grundskola. Villkor för barns utveckling i åldrarna kring skolstarten*. Infotryck AB: Malmö.

Holmdahl, Barbro (2000). *Tusen år i det svenska barnets historia*. Studentlitteratur: Lund.

Isling, Åke (1992). "Arbetsformer och arbetssätt" i Richardsson, Gunnar (red). *Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år 1842-1992* (s 112-127). Fritzes: Stockholm

Johansson, Bo & Svedner, Per Olov (2001). *Examensarbetet i lärarutbildningen. Undersökningemetoder och språklig utformning*. Kunskapsföretaget: Uppsala

Johansson, Inge, (2000). "Vad händer då förskolan och fritidshemmet möter skolan?" i Johansson, Inge & Holmbäck Rolander, Ingrid (red.), *Vägar till pedagogiken i förskola och fritidshem*. (s. 191-214). Liber AB: Stockholm.

Kvalitet i förskolan. Regeringens proposition 2004:05:11. Finns att hämta på:
www.regeringen.se

Michélsen, Elin (2005). *Samspel på småbarnsavdelningar*. Liber AB: Stockholm.

Myndigheten för skolutveckling. (2007). *Samarbete med föräldrar i förskola och skola*. Finns att hämta på: www.skolutveckling.se

Orlenius, Kennert (2001) *Värdegrunden- finns den?* Runa Förlag: Stockholm.

Pramling Samuelsson, Ingrid & Doverborg, Elisabeth. (2001). *Att förstå barns tankar*. Liber AB: Stockholm

Pramling Samuelsson, Ingrid & Sheridan, Sonja. (1999). *Lärandets grogrund*. Studentlitteratur: Lund

Pramling Samuelsson, Ingrid (2000). "Kreativitet och lärande – en utmaning för pedagogen" i Johansson, Inge & Holmbäck Rolander, Ingrid (red.), *Vägar till pedagogiken i förskola och fritidshem*. (s. 215-235). Liber AB: Stockholm.

Richardsson, Gunnar (red). (1992). *Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år 1842-1992* Fritzes: Stockholm

Socialstyrelsen (1987:3). *Pedagogiskt program för förskolan*. Modin-tryck: Stockholm

Stukát, Staffan (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Studentlitteratur: Lund

Tallberg Broman, Ingegerd (1995). *Perspektiv på förskolans historia*. Studentlitteratur: Lund.

Trost, Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Tredje upplagan. Studentlitteratur: Lund.

Vallberg Roth, Ann-Christine. (2002). *De yngre barnens läroplanshistoria*. Studentlitteratur: Lund.

Vetenskapsrådet. (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet: Stockholm

Skolverket och skolöverstyrelsens rapporter

Skolverket (2004). *Förskola i brytningstid*, Nationell utvärdering av förskolan, Rapport 239, Skolverket: Stockholm

Skolverket (2005). *Allmänna råd och kommentarer; Kvalitet i förskolan*. Skolverket: Stockholm

Skolverket (2006a). *Läroplan för förskolan, Lpfö 98*. Fritzes: Stockholm

Skolverket (2006b). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94*. Fritzes: Stockholm

Skolöverstyrelsen. (1962). *Läroplan för grundskolan 1962*, allmän del. Svenska Utbildningsförlaget Liber AB: Stockholm

Skolöverstyrelsen. (1969). *Läroplan för grundskolan 1969*, allmän del. Svenska Utbildningsförlaget Liber AB: Stockholm

Skolöverstyrelsen. (1980). *Läroplan för grundskolan 1980*, allmän del. Svenska Utbildningsförlaget Liber AB: Stockholm

Internetkällor

Larsson, Jörgen. (2007). *Om föräldrars tidspress- orsak och förändringsmöjligheter* Forskningsrapport nr 139, sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
<http://www.familjeliv-utan-tidsbrist.nu/> Hämtad: 080317 kl. 12:20

Skolverket (2001-2002). Nationella kvalitetsgranskningar. *Information och kommunikation – nyckelfrågor i skola och barnomsorg*. Skolverkets rapport nr 220.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1083> Hämtad 080317 kl. 11:17

Skolverket (1994). *Bildning och kunskap*. Särtryck ur läroplanskommitténs betänkande. Stockholm. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=135> Hämtad: 080317 kl. 11:25

Övrig referenslitteratur

Carle, Jan & Svensson Lennart (2007). *Att genomföra examensarbete*. Göteborgs Universitet. Sociologiska institutionen.

7. Bilagor

7.1 Bilaga 1 Intervjuguide

- Är det skillnad på att vara förälder till ett skolbarn gentemot ett förskolebarn? Hur ser du på detta i relation till osäkerheter, förhoppningar inför framtiden, känsla av ökade krav, brist på kunskaper, erfarenheter osv.
- Anser du att det är skillnad på att vara förälder nu mot vad det var när du var liten? I så fall vilka?
- Hur tycker du att din kontakt med skolan ser ut idag i jämförelse med när ditt barn gick i förskolan? Upplevde du någon skillnad i kontakten med pedagogerna? Beskriv i så fall hur.
- Vilken information fick du när ditt barn skulle börja förskoleklassen? Saknade du något?
- Känner du till läroplanernas mål för samverkan i förskola och förskoleklass? Anser du att kunskap om detta är viktigt för dig som förälder?
- I vilka sammanhang upplever du att samverkan och kontakt med pedagogerna sker?
- Känner du att du har inflytande i verksamheten? Om inte, vilket inflytande skulle du vilja ha? Vad skulle du kunna göra och vad skulle pedagogen kunna göra?
- Känner du trygghet och möjlighet att säga vad du tycker och känner till barnets pedagoger? Skiljer sig detta från när barnet gick i förskolan? Vad tror du att det beror på?
- Vad har du för utbildning och yrke?

7.2 Bilaga 2 Intervjubrev

Göteborgs Universitet
Sociologiska institutionen

Lärarprogrammet
Kurs LAU 370

Hej!

Vi är två studenter som utbildar oss till lärare vid Göteborgs Universitet. Vi skall nu skriva den avslutande uppgiften inom lärarutbildningen som är vårt examensarbete och som ger oss vår lärarbehörighet. Arbetet motsvarar 10 veckors heltidsstudier och skall vara klart i slutet av mars 2008. Vi har valt att skriva om kontakten med pedagoger i övergången från förskola till förskoleklass.

Vi vill nu intervjua ett antal föräldrar angående deras upplevelser när deras barn lämnade förskolan för att börja i förskoleklass. Samtalen kommer med er tillåtelse att spelas in. Svaren kommer att skrivas ut och analyseras för att sedan utgöra en del av vår undersökning.

Uppsatsen kommer att publiceras och därför anonymiseras alla medverkande personer och verksamheter. Materialet behandlas strikt konfidentiellt och kommer inte att finnas tillgängligt för annan forskning eller bearbetning.

Vill du vara med i vår undersökning så bestämmer vi tillsammans tid och plats?

Har ni ytterligare frågor ber vi er kontakta oss på nedanstående telefonnummer:

Ulrika Bogren Tfn nr -

Kajsa Bartmar Tfn nr -

Med vänliga hälsningar Ulrika och Kajsa

Handledare för undersökningen är Ulla-Britt Wennerström,
Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen 031-
786 48 29

Kursansvarig lärare är Jan Carle, docent, Göteborgs universitet,
Sociologiska institutionen 031 786 4792